

**TÜRK HUKUK TARİHİ
ARAŞTIRMALARI**

Journal of Turkish Legal History

ISSN: 1306-6889

Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları

Journal of Turkish Legal History

Sayı 28, 2019 (Güz)

Sahibi ve Yazı İşleri Müdürü	Fethi Gedikli (İstanbul Üniversitesi Sadri Maksudi Arsal Hukuk Tarihi Uygulama ve Araştırma Merkezi Müdürü)
Kurucular	M. Âkif Aydın, Mehmet Akman, Ekrem B. Ekinci, Fethi Gedikli, M. Macit Kenanoğlu, Mustafa Şentop, Mürteza Bedir
Yayın Kurulu	M. Âkif Aydın, Mehmet Akman, Ekrem B. Ekinci, Fethi Gedikli, M. Macit Kenanoğlu, Mürteza Bedir, Sami Erdem, Ayhan Ceylan, Cihan Osmanağaoğlu Karahasanoğlu
Danışma Kurulu	İdris Bostan (İstanbul Ü.), Feridun Emecen (İstanbul 29 Mayıs Üni.), Mehmet İpşirli (İstanbul Medipol Üni.), İsmail E. Erünsal (İstanbul 29 Mayıs Üni.), M. Emin Artuk (İstanbul Medipol Üni.), İbrahim Kâfi Dönmez (İstanbul 29 Mayıs Üni.), Kemal Beydilli (İstanbul 29 Mayıs Üni.), Engin Deniz Akarlı (İstanbul Şehir Üni.), Sevgi Gül Akyılmaz (Ankara Hacı Bayram Veli Üni.), Mustafa Avcı (Ankara Sosyal Bilimler Üni.), Yusuf Karakoç (Dokuz Eylül Üni.), Nevin Ünal Özkorkut (Ankara Üni.)
Editör	Fethi Gedikli
Yardımcı Editör	Ali Adem Yörük
Sekreterlik	Furkan Şahan
Baskı	Pelikan Basım, Odin Topkapı Center no: 28/1a, Topkapı / İstanbul Tel: 0212 613 79 55
Baskı Tarihi	Aralık 2019

Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları yılda iki sayı yayımlanan hakemli bir dergidir.
Dergide yer alan yazıların ilmî ve fikrî sorumluluğu yazarlarına aittir.

Yönetim

İstanbul Üniversitesi Sadri Maksudi Arsal
Hukuk Tarihi Uygulama ve Araştırma Merkezi
İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Merkez Bina
Oda 58 Beyazıt/İstanbul/Türkiye
e-posta: hukuktarihimerkezi@istanbul.edu.tr

Bu sayı Sancaktepe Belediyesi'nin katkılarıyla basılmıştır.
Belediye Başkanı Av. Şeyma Döğücü'ye teşekkür ederiz.

Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları

Sayı 28 • 2019 (Güz)

İçindekiler

Sırbistan'ın İdare-i Dâhiliyesine Dâir Kanunnâme: 1838 Türk Anayasası (Turski Ustav) <i>Ayhan Ceylan</i>	5
<i>Belgeler/Notlar</i>	
Hukuk Reformu Metinleri 7: Ömer Rıza Doğrul'un 1928 Tarihli The Angora Reform Tercümesi - Türkiye'nin Adli İnkılabı <i>Ali Adem Yörük</i>	55
Hukuk Reformu Metinleri 8: Kevakibîzâde Abdülhalik Midhat'ın Darülfünun ve Mekteb-i Hukuk'a Dair İki Yazısı <i>Haz. Rıdvan Abdurrahman Demirtaş</i>	105
Hukuk Reformu Metinleri 9: Celâl Nuri'nin Fenn-i Hukuktaki İnkılab Hakkında Musahabe Adlı Yazısı (1922) <i>Yasin Yılmaz</i>	115
Hukuk Reformu Metinleri 10: Abdullah Cevdet'in Kaleminden Medenî Kanun'un Kabulü (1926) <i>Yasin Yılmaz</i>	121
Hukuka Bir Nazar <i>Seyyid Haşim, haz. Mahmud Esad Kalıpçı</i>	129
Türk İnkılabı: Devlet Şekilleri ve Türkiye Büyük Millet Meclisi <i>Edip Serdengeçti - Haz. Emre Partalçı</i>	139
İsviçre Kanun-ı Medenîsinin Menşei ve Suret-i Tanzim ve Müzakeresi <i>Mişon Ventura - Haz. Rıdvan Abdurrahman Demirtaş</i>	147
Hukuk Müessesesi Tarihi: Hukuk Mektebi'nin Tarih ve Suret-i Tesisine Ait Malumat ve Vesâik <i>Ebül'ulâ Mardin - Haz. Ali Adem Yörük</i>	155

SİRBİSTAN'IN İDARE-İ DÂHİLİYESİNE DÂİR KANUNNÂME: 1838 TÜRK ANAYASASI (TURSKİ USTAV)

KANUNNÂME ON THE INTERNAL ADMINISTRATION OF SERBIA: 1838 TURKISH CONSTITUTION (TURSKİ USTAV)

Ayhan Ceylan*

ÖZ

Sırbistan Osmanlı egemenliği altında 1830-1878 yılları arasında imtiyâzlı vilâyet statüsü elde etmiştir. İmtiyâzlı eyâletler sahip oldukları statü kapsamında iç işlerinde hukukî, idarî ve mâlî düzenlemeler yapabilme yetkisine sahiptiler. Sırbistan kendisine tanınan statü çerçevesinde Osmanlı idaresi altında 1835, 1838 ve 1869 yıllarında anayasalar kabul etmiştir. 1838 Anayasası'nın müzâkereleri İstanbul'da yapılmış, muhtevâsında Osmanlı padişahına önemli yetkiler tanınmış ve padişah tarafından bir fermanla ilan edilmiştir. Bu nedenlerle, 1838 Anayasası literatürde "Türk Anayasası (Turski Ustav)" olarak isimlendirilmiştir. Anayasa, Osmanlı Devleti ve Rusya'nın garantörlüğünde olmakla birlikte uluslararası rekâbetin bir parçası hâline gelmiştir. 1838 Anayasası, özellikle 1860'dan itibaren çıkarılan kanunlarla etkisini kaybetmiştir. 30 yıl boyunca yürürlükte kalan Anayasa 1869 yılında yürürlükten kaldırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Anayasacılık, Osmanlı Anayasacılığı, Balkan Anayasacılığı, Sırbistan Anayasacılığı, 1838 Türk Anayasası.

ABSTRACT

Serbia gained privileged province status between 1830-1878 under Ottoman rule. The privileged states had the authority to make legal, administrative and financial arrangements in their internal affairs within the scope of their status. Serbia adopted constitutions in 1835, 1838 and 1869 under Ottoman rule within the framework of the status granted to it. Negotiations of the Constitution of 1838 were held in Istanbul, the Ottoman sultan was given important powers in the content and was declared by the sultan with a ferman. For these reasons, the 1838 Constitution was named as the Turkish Constitution (Turski Ustav) in the literature. Although the constitution is under

* Prof. Dr., İstanbul Ticaret Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Hukuk Tarihi Anabilim Dalı.

the guarantee of the Ottoman Empire and Russia, it has become a part of international competition. The Constitution of 1838 lost its effect especially with the laws enacted since 1860. The Constitution, which was in force for 30 years, was abolished in 1869.

Keywords: Constitutionalism, Ottoman Constitutionalism, Balkan Constitutionalism, Serbian Constitutionalism, Turkish Constitution of 1838.

*

Giriş

Bati'ya olan coğrafi ve kültürel yakınlık, bölgede özellikle Rusya insiyatifli veya ona yönelik uluslararası nüfuz rekâbeti, bağımsızlık mücâdeleleri, merkez-vilâyet ilişkilerindeki dinamikler ve vilâyetlerin kendi iç sosyal ve siyasal gelişmeleri anayasa hareketlerinin merkeze de takaddüm ederek Osmanlı coğrafyasında ilk görüldüğü bölgenin Balkanlar olmasını beraberinde getirmiştir. Mevcut belgeler ışığında görülebildiği kadarıyla Balkanlar'da ilk anayasa 1800-1807 yılları arasında Osmanlı hâkimiyetine tâbi Cezâyir-i Seb'a-i Müctemia Cumhuri (Birleşik Yedi Ada Cumhuriyeti)'nda ilan edilmiştir. Yunanistan ve Karadağ hâriç tutulursa, Sırbistan, Romanya ve Bulgaristan'da ilan edilen anayasaların bir kısmı da bu vilâyetlerin Osmanlı Devleti'ne bağlı olduğu döneme denk düşmektedir. Genel olarak devletlerarası ilişkilerin/gelişmelerin ortaya çıkardığı siyasi-idari statüye sahip bu vilâyetlerin, iç işlerinde, hukukî, idarî ve mâlî düzenleme yapabilme yetkisini hâiz "eyâlet-i mümtâze/özerk vilâyet" niteliğinde oldukları görülmektedir. Bununla birlikte vilâyetlerin "eyâlet-i mümtâze" statüsü "şerâit-i imtiyâziyelerine tevfiken" birbirinden farklı olmuş, buna bağlı olarak da kabul ettikleri anayasalar üzerinde/içeriğinde Osmanlı Devleti'nin etkisi merkez-vilâyet ilişkilerinin konumuna göre değişiklik göstermiştir.

Sırp Emâreti'nin, Osmanlı egemenliğinde hukuken imtiyâzlı statü elde ettiği 1830-1878 yılları arasında kabul ve ilan ettiği 1835, 1838 ve 1869 Anayasaları; genel olarak, hem Osmanlı merkezi hem de hâkimiyet altındaki bölge vilâyetlerine nazaran ilan önceliği, 1835 Anayasası istisnâ tutulacak olursa nispeten uzun süreli olma ve diğer bölge anayasalarına etkileri bakımından dikkat çekmektedirler. 1838 Anayasası, 1835 ve 1869 Anayasalarından farklı olarak müzâkereleri ve nihâî şeklinin İstanbul'da karara bağlanması yanı sıra muhtevâsında padişaha tanıdığı yetkiler bakımından da ayrı bir önemdedir. 1838-1869 yılları arasında yürürlükte kalan ve padişah tarafından bir fermânla ilan edilen bu Kanunnâme literatürde "1838 Türk Anayasası (Turski Ustav)"

olarak isimlendirilmektedir. Makalede, Sırbistan'da Osmanlı hâkimiyeti ve idaresi, Kanunnâme'nin ortaya çıkışı, "anayasa" niteliği, muhtevâsı ve uygulaması arşiv belgeleri ve diğer kaynaklar ışığında ele alınacaktır. Çalışmanın sununda Anayasa'nın Osmanlı Arşivinde bulunan metnine yer verilecektir.

I- Sırbistan'da Osmanlı Hâkimiyeti ve İdaresi

1. Sırbistan'da Osmanlı Hâkimiyeti

Osmanlı Beyliği 1337 yılıyla birlikte Bursa, İzmit ve İzmit'i, 1346'da da Karesi Beyliği'ni hâkimiyetine almış, aynı dönemde Bizans'taki taht rekâbetinin getirdiği mücâdele ve kargaşadan yararlanarak Rumeli'ye geçmiştir¹. İttifâk yapılan Bizans İmparatoru Kantakuzinos'un yardım isteği üzerine 1352'de Meriç Irmağı boyunca karşılaşılan Sırp-Bulgar ordusu yenilgiye uğratılmıştır. Bu sırada, Sırbistan'ın en güçlü dönemi olarak belirtilen Sırp İmparatorluğu, 1355'de Çar Stefan Duşan'ın ölümüyle sona ererek parçalanmış, Osmanlılar karşısında büyük bir rakip ortadan kalkmıştır. Yeni toprakların sağlayacağı imkânlar Anadolu'daki Türkmen grupları Rumeli'ye çekerken, devlet de bu göçü desteklemiştir. Osmanlı Devleti'nin bölgedeki ilerleyişi sırasında, daha önce yaşadıkları şartlara nazaran köylüye sağlanan fırsatlar, angaryanın kaldırılması ve entegre edici idarî sistem yerleşmeyi ve kalıcılığı kolaylaştırmıştır. 1359'da Bizans ve Haçlı kuvvetlerine karşı Gelibolu'da elde edilen başarıyı müteâkip 1371 yılında Sırp ordusunun Meriç Irmağı kıyısındaki Çirmen'de yenilgiyle Balkan hükümdarları haraçgüzâr olup Osmanlı Devletini tanıırken, zafer, Makedonya, Sırbistan ve Bulgaristan'ın kapılarını da Osmanlılar'a açmıştır. Balkan devletlerinin parçalanmış ve birbirleriyle çekişme ve rekâbet hâlinde olmaları Balkanlar'da Osmanlı ilerleyişini kolaylaştırmıştır. Duşan'ın ölümü

¹ Osmanlı Devleti'nin Sırbistan'daki hâkimiyetiyle ilgili olarak bkz. Halil İnalçık, *Devlet-i Aliyye*, 16. Baskı, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009, C.I, s. 43-68, 113; Feridun M.Emecen, *Osmanlı Klasik Çağında Siyaset*, 2. Baskı, İstanbul, Timaş Yayınları, 2011, s. 69-107; Yusuf Hamzaoğlu, *Sırbistan Türklüğü*, Üsküp, 2004, s. 24-33, 162-396; Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi 18. ve 19. Yüzyıllar*, 2. Baskı, çev. İhsan Durdu-Haşim Koç-Gülçin Koç, İstanbul, Küre Yayınları, 2009, C.I, s. 32-39, 69-80, 100-105, 261-273; Mehmet Hacısalihoğlu, "Sırbistan -Tarih", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 2009, C.37, s.121-124; Erhan Afyoncu, "Osmanlı İdaresinde Sırbistan", *Balkanlar El Kitabı*, 3. Baskı, Ankara, Akçağ Yayınları, 1.Cilt, s. 345-352.

sonrasında egemenliğindeki devleti bağımsız feodal beyliklere bölünmüştü. Bu feodal beylerden biri olan Lazar'ın, müttefiklerinden oluşan ordusu ile I. Murad arasında 1389'da yapılan Kosova Savaşı Osmanlı gâlibiyetiyle sonuçlanmış, Osmanlı ordularına yenilen Sırp despotları vasal hâle gelerek Osmanlı Devleti'ne vergi ödemeyi ve savaş dönemlerinde Osmanlı Devleti'ne yardımcı birlikler göndermeyi kabul etmişlerdi. 1396'da Haçlı Ordusu karşısında elde edilen Niğbolu Zaferi Balkanlarda Osmanlı kalıcılığını iyice pekiştirmiştir. Fetret Döneminin getirdiği olumsuz dönem kısa sürede aşılmış, 1434'de Sırbistan ve Eflak üzerinde egemenlik kurmak için Macaristan'a yönelik mücâdele sonrasında 1439'da Semendire'nin alınışıyla Sırbistan önemli ölçüde ilhâk edilmiştir. Ancak 1444 yılında Haçlı ordularına yenilgi sonrası Semendire'nin de aralarında yer aldığı bazı şehirler geri verilmek zorunda kalınmıştır. İstanbul'un fethi sonrasında Fâtihten Sultan Mehmed Sırbistan'a yönelik akınlara hız vermiş, 1456 ve 1459 yıllarında gerçekleştirilen iki seferle Sırp Despotluğu tamamıyla hâkimiyet altına alınmıştır. Bu esnada yerli sınıf, askerî kadrolarda istihdam edilmiş, vergi kanunları eskisi gibi bırakılmıştır.

Belgrad, 1521'de fethedilerek Semendire Sancağı'na bağlanmıştır. XVII. ve XVIII. yüzyıllar içinde gerçekleşen Osmanlı-Avusturya savaşları Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'daki düzenine büyük zararlar vermiştir. Belgrad'ın da dâhil olduğu Sırbistan toprakları; 1683-1699, 1718-1738 ve 1788-1791 yılları arasında Avusturya ile Osmanlı Devleti arasındaki savaşlar sonrasında hâkimiyet değiştirmiştir. Macaristan'ın kaybedilmesiyle birlikte Semendire Sancağı sınır hâline gelmiş, Avusturya ile yapılan savaşlar nedeniyle Belgrad yanı sıra diğer sancakların savunması için güçlü kaleler inşâ edilmiştir. Özellikle Bâbîâlî tarafından "Dârü'l-Cihad" ilan edilen Belgrad'ın muhafazasına dikkat edilerek bu şehirde normalin üstünde yeniçeri bulundurmaya gerekmiştir. XVIII. yüzyılda Avusturya ve Rusya ile yapılan savaşlar, Sırbistan'dan büyük göçlere sebebiyet vermiş, geri dönenler de zamanla sadece Osmanlı garnizonlarının bulunduğu şehir ve kasabalara yerleşmiştir; her hâlükârda bölgedeki Türklerin ve Müslümanların sayısı azalmıştır. Savaş sürecinde Osmanlı eserleri de büyük ölçüde tahrip edilmiştir.

XVIII. yüzyılın ortalarına doğru sınırların muhafazası ile görevlendirilen yeniçeriler olan yamaklar Semendire Sancağında etkinliklerini gittikçe arttırarak, bir süre sonra Belgrad'ta üstünlüğü ele geçirmişler, bu sırada, halktan ağır vergiler alıp köylüyü angarya olarak çalışmaya zorlamışlardır. Sancakta

kontrolü ele geçirmeye başlayan yeniçeriler, Belgrad Muhafızları'nı dinlemez olmuşlardı. Osmanlı Devleti, Belgrad'daki yeniçerileri kontrol altına almaya çalışsa da bir çözüme ulaşamamıştır. Avusturya'nın da kışkırtmasıyla halkta Osmanlı yönetimine karşı memnuniyetsizlik artmıştır. Yeniçerilerin reisleri olan dayıların baskıları beraberinde 1804'te Kara Yorgi (Karadjordje) liderliğinde Sırp İsyanına sebep olmuştur. Başlangıçta yeniçerilere karşı bir tepki olarak başlayan mücadele gittikçe milliyetçi bir isyana dönüşmüştür. Sonuçta Balkanlar'ın bu ilk isyanı Sırp'ların Osmanlı Devleti'nden özerklik taleplerine yol açmış, 1806-1812 Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında 1812'de imzalanan Bükreş Antlaşması ile Osmanlı Devleti Sırp'lar'a kısmî özerklik verilmesini kabul etmek zorunda kalmıştır. Osmanlı Devleti, isyanı 1813'te tamamıyla bastırmış, Belgrad ele geçirilmiş ve Kara Yorgi Avusturya'ya kaçmıştır. İkinci Sırp İsyanı, Miloş Obrenoviç önderliğinde 1815 yılında patlak vermiştir. Rusya'nın destek verdiği bu isyan da bastırılmış, ancak isyan sonrasında Sırp'lar'a tanınan imtiyâzlar genişlemeye başlamıştır. 1826'da Osmanlı Devleti ile Rusya arasında yapılan Akkerman Antlaşması ve 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı sonucunda imzalanan Edirne Antlaşması'yla Sırp'lara tanınan özerklik güçlü bir şekilde teyit edilmiştir. Nihayet 17 Ekim 1830 ve 1833'de verilen imtiyâz fermânlarıyla Sırp'lar iç işlerinde serbest bir eyâlet-i mümtâze olarak ilan edilmiştir. İzleyen dönemde Osmanlı egemenliğinde ve Rusya hâmilliğinde Başknez/Bey/Prens yönetiminde anayasal bir düzen kurulmuştur. Ancak uluslararası rekâbet yanında iç sosyal ve siyasal çekişmeler Sırbistan'da uzun vadeli istikrarlı bir yönetime engel olmuştur. 1858 yılıyla birlikte bağımsızlık yönünde hızlanan bir sürece girilmiş, kurulan ordunun da gücüyle 1867'de kalelerdeki garnizonlardan Osmanlı askerlerinin ayrılmasıyla fiilî bağımsızlık kazanılmıştır. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonrası 1878 yılında imzalanan Berlin Antlaşması'yla Sırbistan hukuken bağımsızlığını kazananmıştır.

2-Sırbistan'da Osmanlı İdaresi

Sırbistan'da genel olarak Osmanlı idaresini ikiye ayırarak incelemek mümkündür: 19. yüzyılın başına kadar olan, bir anlamda Klasik Dönem ve izleyen İmtiyâzlı Yönetim Dönemi.

Osmanlı Devleti, merkezî idaresi altına aldığı Sırbistan'ı XIX. asrın ilk çeyreğine kadar eyâlet, sancak ve kazalardan (nâhiye) oluşan idarî birimler şek-

linde yönetmiştir. Belgrad, 1459 yılında kurulmuş olan Semendire Sancağı'nın zamanla merkezi olmuş, orada oturan ve İstanbul'dan atanan kale muhâfızı sancak beyi olarak paşa unvanını taşımıştır. XVI. asırda Osmanlı Devleti'nin Balkan toprakları Rumeli, Budin ve Temeşvar eyâletlerine taksim edilince, Semendire Sancağı Budin Eyâeti'ne dâhil edilmiştir².

Osmanlı Devleti, Sırp halkını doğrudan doğruya yönetmemiş, geleneksel sistemlerinde belirledikleri temsilcileri aracılığıyla yönetmeyi tercih etmiştir. Bu da üst seviyede millet sistemi yoluyla, Ortodoks Kilisesi; alt düzeyde de köy idarecileri aracılığıyla oluşan bir yönetim şeklini ortaya çıkarmıştır. Osmanlı hâkimiyetinde Sırplar Balkan Hıristiyanlarının çoğunda olduğu gibi köylerde yaşamaktaydı. Burada idarî sistemin temeli olan "knezlik", köylerden oluşmakta, yöneticileri "knezler" de mahallin ileri gelenlerinden müteşekkil meclislerce seçilmekteydi. Knezler, aynı zamanda Osmanlı idaresi ile reaya arasındaki irtibatı sağlamaktaydı. Osmanlı Devleti, geleneksel knezlik yapısına dokunmamış, özerkliğini sürdürmüştür³. Anadolu Türkleri'nin yerleştirilmesi ve yerli ahâlinin İslamı kabul etmesiyle meydana gelen Türk ve Müslüman nüfusa şerî ve örfî karakterdeki İslam hukuku kuralları uygulanmıştır. Osmanlı yöneticileri Sırplar'ın inanç ve gündelik hayatına müdâhale etmemiştir. Osmanlı idaresine karşı bölgelerini temsil eden knezler, yörenin korunması, vergilerin toplanması ve hukukun uygulanmasından sorumlu tutulmuşlardır. Adlî fonksiyon üstlenen Patrik, dini hukuka, Bizans hukukuna, yerel âdetlere ve kilise geleneklerine göre hareket ederek karar vermiştir. Tımar sistemi Sırbistan'da da uygulanmıştır⁴.

İkinci Sırp İsyanı bastırıldıktan sonra Maraşlı Ali Paşa Rumeli Valiliği uhdesinde kalmak üzere Belgrad Muhâfızı olarak tayin edilmiştir⁵. 1815 yılında Ali Paşa ile Knez Miloş Obrenoviç arasında yapılan görüşmede sözlü bir anlaşmaya varıldığı anlaşılmaktadır. Bu anlaşma kapsamında genel olarak knezler arasında "başknez" olarak kabul edilen Miloş'un Belgrad Muhâfızı Ali Paşa tarafından "Başknez" olarak itibar bulunduğu, hatta merkezle yazışmalarında "Başknez" olarak takdim edildiği görülmektedir⁶. Ancak Sırp Knezliği'nin res-

² Hamzaoğlu, *Sırbistan Türklüğü*, s. 64-65; Jelavich, *Balkan Tarihi*, s. 63.

³ Jelavich, *Balkan Tarihi*, s. 63, s.101; Hamzaoğlu, *Sırbistan Türklüğü*, s. 68.

⁴ Jelavich, *Balkan Tarihi*, s. 53, 55-56; Hamzaoğlu, *Sırbistan Türklüğü*, s. 66, 108.

⁵ Mehmet Çetin Börekçi, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sırp Meselesi*, İstanbul, Kutup Yıldızı Yayınları, 2001, s. 139.

⁶ Miloş'un başknezlik süreciyle ilgili olarak bkz. Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (COA), Hatt-ı Hümayun (H.H.), 495/24301, 29 Zilhicce 1231/20 Kasım 1816; COA, H.H., 1112/44769, 27 Şevval 1233/30 Ağustos 1818;

men imtiyâzlı bir eyâlet oluşu ve başknezliğin Miloş ve ailesine padişah tarafından tahsisine ilişkin berâtın sâdır olması 1830 tarihinde gerçekleşecektir⁷. Bununla birlikte, Ali Paşa ile yapılan bu sözlü anlaşma sonrası Sırp Knezliği yarı imtiyâzlı/özerk bir statü elde etmiş ve Sırbistan'ın temelleri atılmış gözük-
mektedir⁸.

Ruslar'la yapılan Bükreş, Akkerman ve Edirne Antlaşmalarına dayanarak, 1830 ve 1833'de padişah tarafından yayınlanan imtiyâz fermânlarıyla birlikte 1830-1878 yılları arasında hukuken varlığını sürdürecektir olan tam olarak özerk bir "Sırp Emâreti" resmen kurulmuştur. 1833 Fermânı ile Emâret'e komşu Osmanlı sancaklarından 6 nâhiye de verilmiş, böylece 1830-67 yılları arasında Osmanlı Devleti ile hudutları belirlenmiştir. Bu statüyle birlikte Semendire Sancağı'nda ikili bir idare de kurulmuş olmaktadır: Belgrad'ta bulunacak Osmanlı Paşası, şehir ve kasabalardaki Türkleri, Sırp Knezi de, köy, kasaba ve şehirlerde yaşayan Sırp'ları yönetecekti. Knezlik döneminde sınırlı bölgede yerleşik ve sayısı azalmış Türkler ve Müslümanlar bakımından uygulanan Osmanlı hukuku aynı şekilde varlığını sürdürürken, sayıca üstün Sırp'lar, elde ettikleri ayrıcalıklarla siyasî, idarî ve hukukî yetkilerini genişleterek, anayasa ve yasalarla bu satülerini teminat altına alacaklardır⁹.

Sırp Emâreti Tanzimat Fermânı'nın uygulanmasından müstesnâydı¹⁰. Bu sebeple Belgrad'ta Meclis-i Memleket olmadığından her bir husus muhâfızların

COA, H.H., 1114/44794, 1 Zilkade 1233/2 Eylül 1818; COA, H.H.,1124/44967, 11 Rebiülevvel 1234/8 Ocak 1819; COA, H.H., 952/40879, 29 Şevval 1236/30 Temmuz 1821; COA, H.H., 1137/45276, 15 Cemaziyelahir 1243/3 Ocak 1828; Börekçi, *Sırp Meselesi*, s. 142 vd.

⁷ COA, Yıldız Esas Evrakı (YEE), 41/139, Evahir-i Rebiülahir 1246/Ekim 1830; COA, H.H., 1128/45034, 22 Cemaziyelahir 1246/8 Aralık 1830. II. Mahmut tarafından Sırp Beyliği'nin verâset yoluyla Miloş Obrenoviç ve evlâdına Berât-ı Âli ile verilmiş tarihi Sırp Heyeti tarafından sunulan tercüme bir Arşiv vesikasında 7 Rebiülevvel 1246/26 Ağustos 1830 tarihi olarak verilmektedir (COA, İrade Hâriciye (İ.HR), 332/21394-7, 16 Muharrem 1277/4 Ağustos 1860). Börekçi'nin bu konudaki yorumu için bkz. Börekçi, *Sırp Meselesi*, s. 187, d.n. 732.

⁸ Miloş Lukoviç, "Development of the Modern Serbian State and Abolishment of Ottoman Agrarian Relations in the 19th Century", *Cesky Lid*, Vol.98, No. 3(2011), s. 287; Hamzaoğlu, *Sırbistan Türklüğü*, s. 32, 241.

⁹ Hamzaoğlu, *Sırbistan Türklüğü*, s.241. Knezlik Döneminin ortalarında Hâriciye Nâzırı Âli Paşa'nın Sırbistan Meselesine dâir yazmış olduğu mazbatada verdiği bilgilerden anlaşıldığı kadarıyla Belgrad varoşu ve kalesi dâhilindeki ehl-i İslâmın Sırp'larla olan ceza uyuşmazlıklarında Osmanlı Hukuku uygulanmaktadır(Bkz. Cevdet Paşa, *Tezâkir (13-20)*, 3. Baskı, Yay. Cavid Baysun, Ankara:Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991, s. 116).

¹⁰ Mahir Aydın, *Ahmet Arif Hikmet Beyefendi*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2013, s.96.

yetkisindeydi. Sırp hükümetinin muhafızlara yönelik tebligat ve teklifleri karşısında, ahâlinin muteber kişilerinden ve askerlerden oluşan bir meclisin haftada iki gün toplanmasına ve ortaya çıkacak davaların da bu meclise havalesine karar verilmiştir¹¹. Islâhât Fermânı hükümleri de Belgrad'da uygulanmamıştır¹².

Eyâlât-ı mümtâze kapsamındaki vilâyetlerde kapı kethüdâsı tayini genel bir uygulamadır. Sırp'lara vekil olarak düşünülen ve Dersaâdet'te bulunan knezlerin gereğince bu görevi yerine getiremediklerinden hareketle, yakın coğrafyadaki Memleketeyn'de başlayan uygulama emsal gösterilerek Dersaâdet'te Sırp Knezliği'ni temsilen bir kapı kethüdâsı atanması uygun görülmüş¹³, bu uygulama ayrıca 1838 Anayasası'nda bir madde olarak düzenlenmiştir.

1815-1835 ile 1837-1867 yılları arasındaki dönem XIX. asır Sırp tarihi bakımından karşılaştırıldığında; ilk dönem, özerklik haklarının elde edildiği ve eyâlet ve kurumlarının yeniden kurulduğu periyodu, ikinci dönem ise, elde edilen hakların korunduğu, pekiştirildiği, geliştirildiği ve Osmanlı imparatorluğu'na yönelik yeni bir dış politikanın yolunu açarak 1878'de tam bağımsızlığa götüren dönemi tanımlamaktadır¹⁴.

Sırp Emâretine tanınan imtiyâz kapsamında başknezler padişah tarafından tayin olunmaktadır. Ancak atanacak başknez doğrudan padişah tarafından atanmayıp, Sırp milletini temsil eden; Sırp Meclisi, devlet ricâli, âyan ve eşrâf ile halk tarafından seçilip bu seçim Babîâli'ye arz edilir ve padişah tarafından bir berâtla bu tayin gerçekleştirilirdi. Knez değişikliği ise, ölüm, istifa ve görevden almayla ortaya çıkabiliyordu. Sırp başknezleri, birinci isyanın lideri Kara Yorgi ile ikinci isyanı başlatan Miloş Obrenoviç hanedanından gelmişlerdir. Atama sürecinde boşluk olması veya yeni knezin rüşet yaşına ulaşmaması nedeniyle knez kaymakamı nasbedilirdi. Atama berâtlarında padişah başknezin Emâreti

¹¹ Belgradî Râşid, *Tarih-i Vak'a-i Hayretnümâ Belgrad ve Sırbistan*, İstanbul, 1291, s. 157.

¹² COA, Hâriciye Nezâreti Mektubi kalemî (HR.MKT),139/11, 6 Recep 1272/13 Mart 1856.

¹³ COA, H.H.,1120/44916, 29 Şaban 1253/28 Kasım 1837. Anayasa'nın ilgili hükmünce, Sırp milletinin işlerini padişahın rızasına uygun ve Sırp memleketinin düzenlemelerine ve millî imtiyâzlarına mutâbık olarak idare ve görmek üzere devamlı olarak Dersaâdet'te ikamet etmek üzere Sırp'lı bir kapıkethüdâsı seçilip atanması kararlaştırılmıştır. Sırp Emâreti Heyet-i Vesâyeti'nden 1870'de gelen yazıda "...Sırp Emâreti ile Hükümet-i Metbûası beyninde mevcut olan münâsebet-i hasenenin ibkâsı ve yevmen fe-yevmen tahkimi arzu-yu samimiyesinde bulunduğu delilini arz ve ibrâz etmek üzere nezd-i Saltanat-ı Seniyye'de Sırp Kapı kethüdâlığı hizmetinin birine ihâlesi hususu..." dile getirilmektedir (COA, İ.HR.,246/14633, 7 Recep 1287/3 Ekim 1870)

¹⁴ Radoş Ljuşiç, "Ilija Garašanin on Serbia's Statehood", Edt. Duşan T. Batakoviç, *Balkanica*, XXXIX (2008), Annual of the Institute for Balkan Studies, Belgrade, 2009, s. 134.

yönetme çerçevesini de belirtirdi. Bu kapsamda Emâret'in; Meclis üyeleri, rüesâ başta olmak üzere tüm idareciler ve reayanın ittifakıyla güzelce idaresi, âsaişinin ve huzurunun sağlanmasına özen gösterilmesi, sadâkat ve istikâmet üzere olunarak Saltanat-ı Seniyye tarafından gönderilen ve uyulması istenilen nizâm ve kanunlara aykırı hareket edilmemesi vurgulanırdı¹⁵.

Fermânla başknezlik şahsı ve âilesine tevcih edilen Miloş Obrenoviç Temmuz 1839'da istifâ edip Belgrad'tan ayrılmıştır¹⁶. Yerine büyük oğlu Milan Obrenoviç, Muhâfız Paşa ve Meclis-i Şûrâ-yı Memleket âzası ittifâkı ve efrâd-ı milletin kabulü ile knezliğe seçilmiş, Saltanat-ı Seniyyeden de knez nasp ve tayin olunarak berât-ı şerif verilmiştir. Milan, müptelâ olduğu hastalıktan dolayı kısa sürede vefat edince, evlâdı olmadığından, yerine başka aileden knez seçilmesi Sırp rüesâsı tarafından uygun görülmeyle, Miloş'un oğlu Mihail Bey'in başknez seçilmesi kararlaştırılmıştır. Ancak Mihail âkil bâliğ olmadığından yerine knez nasp ve tayinine kadar umûr-ı memleketin idaresi için üç kişilik bir heyet knez kaymakamı olarak nasp ve tayin olunmuştur. Padişah, 22 Ocak 1840'da yeni Başknez Mihail Obrenoviç'in seçimini Fermânla onaylamıştır¹⁷. Prens Mihail 1842'de rakipleriyle giriştiği mücâdele sonrası mağlup olarak Avusturya'ya kaçmak zorunda kalmış, Sırp devlet adamı ve âyanının Kara Yorgi ailesinden Aleksandır'ı seçmesi üzerine Aleksandır'ın knezliği Babıali'den

¹⁵ Miloş Obrenoviç'in ikinci kez knez olarak tayin edildiği Berât vesilesiyle yetki ve görev alanı şöyle belirlenmiştir: "...Sırb Knezliğini idâreye ve tevsik-i umûr-ı vilâyete ve memleket-i merkûmenin nizâmât-ı dâhiliyesine dâir bâlâsı Hatt-ı Hümayun ile müzeyyen ve muvaşşah itâ olunan Emr-i Âlide mûnderic ve mezkûr olan vesâyâ ve tenbihâtın kâmilen icrâ ve ifâsına ikdâm ve gayret ile ve memleket-i merkûmenin bilcümle azâ-yı meclis ve mütehayyizân ve zâbitân ve efrâd-ı ahâlis dahî müşârun ileyhi taraf-ı saltanat-ı seniyyemden mensûb knez bilûb knezliğe müteallik umûr ve hususlarda kendüye mürâcaat ve sözünü sem'-i kabul ile isgâ ve zikrolunan Emr-i Âlide mûnderic olan kavânin ve nizâmâta dâir olan kelâmını icrâ eyleyeler ve mûmâ ileyh dahî câdde-i itâat ve inkiyâdda sâbit-i kadem ve şâhrâh-ı sadâkat ve istikâmetde râsih dem olub herhalde rızâ-yı meyâmin-i iktizâ-yı mülûkâneme muvâfik müessir-i mergûbe ibrâzına say-yi mevfûr ve sarf-ı maktûr iderek lâzîmü'l-arz olan ahvâl-i memleketi...mülûkâneme bildirmekten hâli olmayub ve lâzime-i zimmeti olan mesâlih ve mehâmmin cümlesinde ibrâz-ı sadâkat ve istikâmete bezl-i kudret ve sarf-ı miknet eyleyüb her vechile mesâyi-i kâmile ve hidemât-i şâmile vücuda getüre ol babda knezlik umûruna efrâd-ı âferideden hiç ahad müdâhale etmeye..."(COA, İ.HR.,332/21394-9, Evâil-i Cemaziyelahir 1275/Ocak 1859).

¹⁶ Belgradî Râşid, Miloş'un meclis üyelerini katletmeye yönelik plan yaptığını, bunun haber alınıp Yusuf Paşa'ya şikayet edilince, istifa ederek Belgrad'tan ayrılmak zorunda kaldığını belirtmektedir (Belgradî Râşid, *Vak'a-i Hayretnümâ*, s. 127-131).

¹⁷ COA, İ.HR., 332/21394-7-8, Evâsıt Cemaziyellevvel 1255/Temmuz 1839; Hamzaoğlu, *Sırbistan Türklüğü*, s. 308-309; Belgradî Râşid, *Vak'a-i Hayretnümâ*, s.138. Hıristiyanlardan müşirlik rütbesini hâiz olan ilk kişi Mihail Bey olmuştur (Belgradî Râşid, *Vak'a-i Hayretnümâ*, s. 138).

gönderilen bir berâtla onaylanmıştır¹⁸. 1842-1852 arası dönemde Prens ile Meclis arasında süregelen rekâbet ilişkileri giderek sertleşmiş, davet edilen Milli Meclis kararıyla 1858 sonunda Aleksandır görevden almıştır. Sırp'ların Bâbîâliye sunmuş oldukları mahzarda seçilen Miloş Obrenoviç'in knez olması talep edilmiş, Miloş Obrenoviç tekrar knez olmuş ve eski hânedân yönetime geçmiştir. Miloş'un yönetimi üstlenmesine kadarki arada knezlik kaymakamlarca idare edilmiştir¹⁹. Miloş'n vefatı üzerine, 1860'da oğlu Mihail berâtla başknez olarak tayin edilmiştir²⁰. Miloş ve Mihail'in yönetimi üstlendikleri (1858-1868) arası dönem, tek kişilik yönetime tekrar dönüş olarak karakterize edilmiştir. Mihail'in yaklaşık 8 yıllık iktidarı süresindeki en büyük başarısı milli bir ordu oluşturması olarak kabul edilmektedir. Büyük ölçüde bu ordu sayesinde Mihail Osmanlı garnizonlarını Sırp şehirlerinden çıkarabilmeyi sağlamıştır²¹.

1868'de Prens Mihail'in suikast sonucu ölümü üzerine, zürriyeti olmadığından yeni Sırp beyini seçmek üzere toplanan Milli Meclis Tevârus Kanunnâmesini dikkate alarak Obrenoviç ailesinden Mihail'in yeğeni Milan'ı Bey olarak seçmiştir. Ancak Milan rüş yaşına ulaşmadığından Emaret'in işlerini görmek üzere Vesâyet Meclisi oluşturulmuş, alınan karara ilişkin resmi mektup ile padişahatın atanma kararı ve berât isteği; Milli Meclis'in mührü, mebusanın imzaları, senato meclisi'nin mührü ve azalarının isimleri ve bilfiil memuriyette bulunan müdürlerin imzalarıyla sened şeklinde Bâbâlîye arz edilmiş, bunun üzerine Beyliğin verâsetle tasdik edildiğine ilişkin fermân gönderilmiştir²². Dört yıl sonra rüş yaşına ulaşan Milan yönetim yetkisini üstlenmiş ve bu durumu bir arîzayla Bâbîâli'ye bildirmiştir²³.

Sırp'lar Kırım Savaşı esnasında tarafsızlıklarını korudular. Paris Kongresi'ne katılan büyük devletler Sırbistan üzerinde Rusya himâyesine son vermek iste-

¹⁸ Belgradî Râşid, *Vak'a-i Hayretnüma*, s. 176-181.

¹⁹ K. St. Pavlowitch, "The Constitutional Development of Serbia in the Nineteenth Century", *East European Quarterly*, Vol. V, No. 4, Jan 1, 1972, s. 461-462; COA, İ.H.R., 332/21394-(8-9); COA, İrade Meclis-i Mahsûs (İ.MMS), 132/5668, 6 Cemaziyelahir 1275/11 Ocak 1859; COA, Nâme-i Hümâyün Evrâkı (A.DVN.NMH), 10/1, Evail-i Cemaziyelahir 1275/Ocak 1859.

²⁰ COA, İ.H.R., 332/21393, 15 Şaban 1276/8 Mart 1860; COA, A.DVN.NMH., 11/15, 10 Rebiülahir 1277/26 Ekim 1860.

²¹ Alex N. Dragnich, "Leadership and Politics: Nineteenth Century Serbia", *The Journal of Politics*, Vol. 37, No. 2 (May, 1975), s. 352-353.

²² Dragnich, *Leadership and Politics*, s.355; COA, İ.H.R., 232/13712-1, 23 Rebiülevvel 1285/14 Temmuz 1868; COA, A.DVN. NMH., 18/3-2, 25 Rebiülevvel 1285/ 16 Temmuz 1868.

²³ COA, İ.H.R., 256/15279, 16 Recep 1289/19 Eylül 1872.

diler. Nitekim imzacı devletler Paris Antlaşması'na koydukları maddelerle²⁴ Sırbistan'da Osmanlı hükümlerini teyit ederken, 1856 yılı itibariyle Rus himâyesine son vererek 1878 yılına kadar Emâret'i kendi otoriteleri altına almış oldular²⁵. 1867 yılında Girit İsyanı ile başı dertte olan ve bu isyanın Balkan bölgelerine yayılmasından çekinen Bâbîâlî Mihail'in talebini kabul ederek, Sırbistan dâhilindeki kalelerde bulunan Osmanlı askerinin Sırp bandırasının yanına Osmanlı sancağı çekilmesi şartıyla Sırp askeriyeye tebdilini kabul etmiştir. 1876-78 yılları arasındaki savaşta Sırp ordusu mağlup olmasına rağmen 1878 yılında imzalanan Berlin Antlaşması ile birlikte Sırbistan bağımsızlığını kazandı (m.34). Ayrıca Antlaşma gereği bazı yeni toprak parçalarını bünyesine kattı(m.36)²⁶.

II- 1838 Sırbistan İdare-i Dâhiliye Kanunnâmesi: 1838 Türk Anayasası

1. Ortaya Çıkarıcı Sebepler

Genelde Sırbistan vilâyetinin statüsünü ve nasıl yönetileceğini belirleyen, özelde de Kanunnâme ya da Anayasayı ortaya çıkaran sebepler üç başlıkta toplanabilir: 1-Bölgede Osmanlı-Rus ilişkileri yanında özellikle “Şark Meselesi” etrafında Rusya, Avusturya, İngiltere ve Fransa'nın dâhil olduğu Avrupa güç dengesinin korunmasına bağlı uluslararası nüfuz rekâbeti, 2-Osmanlı merkez-Sırbistan vilâyet ilişkilerindeki dinamikler, 3-Sırbistan'ın kendi iç sosyal ve siyasal gelişmeleri.

Sırbistan tarihinde 1804-1838 arası dönem “güçlü tek kişilik yönetim” şeklinde karakterize edilmektedir. Kara Yorgi Petroviç liderliğindeki ilk isyanın

²⁴ 1856 Paris Antlaşması'nda yer alan Sırlara ilişkin hükümler şunlardır:

“m.28: Sırp Beyliği dahî bundan böyle düvel-i muâhidenin kefâlet-i müşterekeleri tahtında bulunacak olan hukûk ve muâfiyatını tesis ve tayin eyleyen hutût-ı hümâyün mücibince saltanat-ı seniyyeye teba-iyyetinde devam eyleyecektir. Binâenaleyh zikrolunan Beylik idâre-i müstakille-i milliyesiyle umûr-ı mezhebiyye ve kanuniyye ve ticaret ve seyr-i sefâyin serbestiyetini muhafaza edecektir.

m.29: Saltanat-ı seniyyenin asâkir-i mustahfaza ikâmesi hukuku bundan evvelki nizamnâmelerde meşrut bulunduğu veçhile ibkâ ve düvel-i muâhide ile evvel emirde bir ittifak hâsıl olmaksızın Sırbistan'da hiçbir vesâtat-ı müelleha vuku bulmayacaktır” (*Muâhedât Mecmuası*, C.IV, 1298, s. 256)

²⁵ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988, VI. Cilt, s. 67; Jelavich, *Balkan Tarihi*, s. 257.

²⁶ COA, Mühimme Kalemi Evrâkı (A.MKT.MHM), 379/96, 19 Zilhicce 1283/24 Nisan 1867; *Muâhedât Mecmuası*, C.V, s.130-131; Hamzaoğlu, *Sırbistan Türklüğü*, s. 33.

patlak verdiği 1804-1813 arası yıllar Sırbistan'da askerî çatışma ve mücâdeleyle geçmiştir. Bükreş Antlaşması'na yol açan Osmanlı-Rus Savaşı Sırbistan'da Rus etkisini artırıcı bir işlev görmüştür. Dini inanç ve etnik kökendeki benzerliklerin sağladığı destekle, Ruslar, I. Sırp İsyanı gibi Kara Yorgi ile hasımları arasındaki mücâdeleyi Sırbistan'daki gücünü tahkim etmek için kullanmıştır. Sırbistan'da esasında ilk anayasal metin hazırlığının 1806 Osmanlı Rus Savaşı'nı izleyen Rus etkisinin arttığı süreçte ortaya çıktığı görülmektedir. 28 Haziran 1807'de Sırp'lar ile Ruslar arasında bir görüşme yapılmış, bu görüşmede, Sırp'lar; Rus Çarı'nın kendilerini koruma altına almasını, anayasa hazırlamasını ve ülkede düzeni geri getirecek bir vali atmasını istemişlerdir. Ağustos ayında Sırp-Rus ortak komitesi tarafından hazırlanan Tasarı, bazı üyeleri ömür boyu atanan bir Senato öngörerek Kara Yorgi'nin gücünü sınırlamakta, muhâlefeti güçlendirmekteydi. Ancak bu Tasarı onaylanmamış, 1813'de Osmanlı egemenliğinin tekrar sağlanmasıyla birlikte isyanın öncüsü Kara Yorgi'nin siyasi gücünü sınırlamaya yönelik çabalar sürmüştür²⁷.

Tek kişilik yönetimin ikinci aşaması 1815-1838 arası yılları kapsamaktadır. İkinci ayaklanmanın lideri Miloş Obrenoviç de ülkenin özerkliğini koruyup güçlendirmek için şahsî yönetimi tercihe yönelmiştir. Yarı özerk de olsa bir yönetim ortaya çıktığında bu 'yönetimin nasıl oluşacağı' sorunu iç dinamiklerin bu yönetim üzerindeki mücâdelelerini kaçınılmaz kılmıştır. Kara Yorgi gibi Miloş'un merkezileşme taraftarı olarak Sırbistan'da mutlak bir yönetim kurmak istemesi, muhâlif bir cephe meydana getirmiştir. Miloş ile eşrâf ve askerlerden oluşan muhâlefet arasındaki mücâdele sonrası, 1820'li yıllarda, Sırp, Rus ya da ortak heyetlerince hazırlanan ve Sırbistan üzerinde Rus kontrolü ve

²⁷ Draglich, *Leadership and Politics*, s. 347; Dimitrije Djordjeviç, "Foreign Influences on Nineteenth-Century Balkan Constitutions", *Papers for the V. Congress of Southeast European Studies (Belgrade, September 1984)*, ed. Kot K. Shangriladze-Erica W. Townsend, Ohio:Slavica Publishers, 1984, s.76; K. St. Pavlowitch, *Constitutional Development*, s. 457-458; Paul Neil Hehn, *The Constitutional and Party Struggle in Serbia, 1804-1878*, New York University, Ph.D., 1961, s.iii, 66. Hehn'e göre bu Tasarı daha sonra ele alınmış ve 1808 Aralık ayında anayasa olarak ilan edilmiştir(Hehn, *Party Struggle*, s. 35-40). "Pavlowitch de, 1808 yılında hazırlanan ve Sırp Devlet Meclisi tarafından onaylanan, ancak Millî Meclis tarafından ne onaylanan ne de reddedilen metni ilk Sırp Anayasası olarak kabul etmektedir (K.St.Pavlowitch, *Constitutional Development*, s. 457-458). Ancak literatürde genel olarak 1835 öncesi tasarıların "anayasa" vasfında yürürlüğe girdiğine ilişkin görüşlerin kabul görmediğini belirtmek gerekir. Nitekim güncel Sırp Cumhuriyeti Millî Meclisi web sayfasındaki tarih bilgilerinde de ilk anayasanın 1835'de yürürlüğe girdiği bilgisine yer verilmektedir (<http://www.parlament.gov.rs/national-assembly/history/history-1804---1918.533.html>).

nüfuzunu bâriz hâle getiren anayasa tasarılarının tekrar ortaya çıktığı görülmektedir. Miloş'u güçlü Senato ile kontrol etmeye yönelik bu tasarılar "anayasa" olarak kabul ve ilan edilmemişlerdir. Rusya genel olarak XIX. yüzyıl boyunca Sırbistan'da merkez karşıtı muhâlefetin yanında yer almış, Sırbistan'da güçlü bir yöneticinin Rusya'nın menfaatine olmayacağını düşünmüştür²⁸.

Osmanlı-Rus Savaşları sonrasında Osmanlı Devleti ile Rusya arasında akdetilen; 1812 Bükreş Antlaşması'nın 8'inci²⁹, 1826 Akkerman Antlaşması'nın 5'nci³⁰, 1829 Edirne Antlaşması'nın 6'ncı maddeleri³¹ ile bu antlaşma hükümlerinin yürürlüğünü öngören 1830³² ve 1833³³ Fermânları, Osmanlı Devleti'ne bağlı, bir hânedânlığın yönetiminde dâhilî işlerinde serbest bırakılan, coğrafi sınırları belirli eyâlet-i mümtâze statüsünde bir Sırp Emâreti/Knezliği oluşturmuştu³⁴. Antlaşmalar ve fermânların tafsili mahiyetinde olarak Knezliğin oluşturulan statüsünü, işleyişini, organlarını, organlar arasındaki ilişkileri, hak ve hürriyetleri belirlemek üzere hukukî bir düzenlemeye ihtiyaç duyulmuş, Anayasa/lar temelde bu gereklilik sonucu ortaya çıkmıştır.

XVII. yüzyılın sonlarında potansiyel hasımlarının bölünmüş olması Osmanlı İmparatorluğu'nun lehine bir durum oluşturmaktaydı. XVIII. yüzyılın son çeyreğine gelindiğinde ise Rusya insiyatifinde Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki topraklarının Rusya, Avusturya, Venedik ve Fransa arasında bölüşülmesi konusunda planlar yapılmaktaydı. Rusya'nın XVIII. yüzyılın sonunda güçlü bir devlet olarak ortaya çıkışı Avrupa devletlerini endişeye sevk etmiş, özellikle İngiltere, Rus ilerlemesine karşı Osmanlı İmparatorluğu'nun baş destekçisi bir konuma gelmişti³⁵. Navarin'de Osmanlı donanmasının yakılması sonrası Rus ordularının karşı konulmaksızın Edirne'ye kadar gelmesi üzerine yapılan Edirne Antlaşması'yla Yunanistan bağımsızlığına, Eflak-Boğdan ve Sırbistan'ın özerk bir idareye kavuşturulması, ardından Fransızlar'ın Cezayir'i işgali ve Mısır'ın bağımsızlık ilan etmesi sürecinde Rusya ile imzalanan Hünkar

²⁸ Djordjeviç, *Balkan Constitutions*, s. 77; K.St. Pavlowitch, *Constitutional Development*, s. 459; Dragnich, *Leadership and Politics*, s. 348; Hamzaoğlu, *Sırbistan Türklüğü*, s. 261; Jelavich, *Balkan Tarihi*, s. 262.

²⁹ *Muâhedât Mecmûası*, C.IV, cüz 1, 53-54.

³⁰ *Muâhedât Mecmûası*, C.IV, cüz 1, s. 60-61.

³¹ *Muâhedât Mecmûası*, C.IV, cüz 1, 1298, s. 74.

³² COA, Y.E.E., 41/139, Evâhir-i Rebiülahir 1246/Ekim 1830.

³³ COA, Y.E.E., 41/139, Evâil-i Receb 1249/ Kasım 1833.

³⁴ Hamzaoğlu, *Sırbistan Türklüğü*, s. 276-280, 317.

³⁵ Jelavich, *Balkan Tarihi*, s. 69,77-80.

İskelesi Muâhedesi Osmanlı Devleti'ni Rusya'nın koruyuculuğuna sığınmak zorunda bırakmıştı. Şark Meselesi'nin bir yansıması olarak Avrupa devletleri, Osmanlı Devleti'ni hâkimiyetine alacak bir Rus tehlikesi karşısında, Avrupa devletler dengesini, Rusya'ya karşı Osmanlı Devleti'ni ayakta tutarak sağlamaya çalışmışlardır. Bölgede çok güçlü olmayacak ölçülü bir Osmanlı metbûluğunu destekleyen bu devletler, bu kapsamda Balkanlar'da yapılacak ıslâhatı teşvik etmişlerdir³⁶. Bu yaklaşım pek çok devletin katılacağı bir anayasa yapım sürecine kapı aralamıştır.

Miloş'un keyfi yönetiminin sürmesi 1830'lu yılların başında, tüccar, üst düzey bürokrat ve zengin köylülerden oluşan, anayasal himâye ve serbest ticaret talepleriyle Miloş'un mutlakiyetçi tavırlarına son vermek isteyen muhâlefeti tekrar harekete geçirmiştir. Miloş'un bir anayasa yürürlüğe koymadaki isteksizliği, daha sonra "Anayasacılar/Anayasa Müdâfiileri" olarak isimlendirilecek bir grubun ortaya çıkmasını sağlayacaktır. Miloş'un anayasa ilanı ve senato oluşumunu geciktirmesinin getirdiği hoşnutsuzluk 1834'de köylüler ve Anayasacılar tarafından desteklenen ve "Knez Mileta İsyanı" olarak bilinen bir isyana yol açacaktır. Sonuçta Miloş anayasa ilanını taahhüt edip bu yönde girişimde bulununca, devrimcilerle uzlaşacak ve 1835'de ilk Sırp Anayasası (Sretenjski Ustav) ilan edilecektir³⁷. Bu Anayasa 1830'da ilan edilen Hatt-ı Hümayuna dayandırılrsa da 1793 ve 1814 Fransız Belgeleri'nden esinlenmiştir³⁸. Şubat 1835'te ilan edilen

³⁶ Ahmet Mithat Efendi, Üss-i İnkılap, Haz. İdris Nebi Uysal, İstanbul, Dergâh Yayınları, 2013, s. 51-54.

³⁷ Hehn, *Party Struggle* s. 68-69; Miroslav Svirçević, "Serbian Local Government under the Rule of the Constitutionalists: 1842-58", *Serbian Studies Journal of the North American Society for Serbian Studies*, ed. Ljubica D. Popovich-Lilien F. Robinson, Vol. 25, No. 2, 2011, s. 121; Ayşe Özkan, "Sırbistan'ın Bağımsızlığını Kazanması (1830-1878)", Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara, 2009, s. 43-44.

³⁸ Djordjeviç, *Balkan Constitutions*, s. 77. Anayasanın yazarı Dimitrije Davidovic Avusturya doğumlu bir Sırp olup, Prens'in sekreteri ve diplomat olarak görev yapmaktaydı. Fransız anayasacılığını desteklemekteydi ve ilk Sırp Anayasasını Fransız devriminden ve Benjamin Constant'ın felsefesinden etkilenecek tasarlamıştı. Anayasa, Prens ve toplanan Milli Meclisi tarafından 15 Şubat 1835'de kabul edilmişti. Sırbistan'ı, vasal, vergi ödeyen, Obrenovic Hânedânlığının yönetiminde ırsî bir Prenslik olarak ilan eden Anayasa, kuvvetler ayrımı ilkesini benimseyerek; yasama yetkisini Prens ve Meclis'e, yürütmeyi Meclis ve bakanlara, yargı yetkisini ise mahkemelere vermektedir (Svirçević, *Serbian Local Government*, s. 122-123). Fransız etkisi dolayısıyla Anayasa; "Sırbistan ormanında bir Fransız fidanı" olarak nitelendirilmiştir (Bkz. Djordjeviç, *Balkan Constitutions*, s. 77). Miloş'un elinden nüfûzunu büsbütün almak gayesini güttüğü vurgulanan 1835 Anayasası için Osmanlıca bir kaynağa; "...pek çok ahkâm-ı muzırırayı şâmil olduğundan Sırbistan gibi bir yerde değil belki dünyanın mamur ve mütemeddin mahallinde icrâ olunsa orasının harâbiyet-i âcilesini müstelzim olacağı derkâr idi" denmektedir (Ahmed

Anayasa; Cumhuriyetçi, liberal ve diğer uluslara bulaşıcı olarak nitelendirilmesi yanında, arma ve bayrağa ilişkin Sırbistan'ın vasal statüsüne aykırı görülen düzenlemelerle, Osmanlı Devleti, Rusya ve Avusturya'nın kabulüne mazhar olmayınca bir ay bile yürürlükte kalamamıştır³⁹.

2. Hazırlanışı ve İlanı

Avrupa'daki devrimci fikirlerin bir yansıması olarak görülen 1835 Anayasası'nın iptali sonrası aynı yıl Rusya öncülüğünde Sırbistan'da yeni bir anayasa hazırlığına başlanmıştır, Rusya, anayasa çalışması yapmak üzere Bükreş Konsolosu'nu Sırbistan'a göndermiştir. Bir taslak metin hazırlanmış ancak bu çalışma Rusya tarafından beğenilmemiştir. 1830 ve 1833 Fermânları'nın esas alınmasını isteyen Rusya, 1831 ve 1832'de Memleketeyn'de yürürlüğe konulan "Organik Yasa" (The Organic Regulations/Statutes) benzeri bir düzenleme yanlısıdır⁴⁰. Rusya 1836 yılında Sırp Başknezi'nden, çerçevesini belirlediği yeni bir tasarı hazırlamasını istemiştir. Miloş'un söz verdiği halde oyalayıcı hareket ederek beklenen bu Tasarıyı ortaya koymadığı, 1837 yılında Rus temsilci Dolgoroki'nin kendisiyle Sırbistan'ı ziyaretteki görüşmesinde ortaya çıkmıştır. Metnin geciktirilmemesi yönündeki ısrar karşısında, Miloş üç aylık mühlet içinde seçtiği üç kişinin Tasarıyı tamamlayacağını vadetmiştir. Rus temsilci, verdiği metinde belirlenen çerçevede bir Meclis ve kanun tertip olunarak hazırlanan metnin birer sûretinin Rusya ve Osmanlı Devleti'ne sunulacağını, iki devlet tarafından üzerinde uzlaşılan ve üzerinde padişahın Hatt-ı Hümayunu bulunan bir kanunnâme metninin ilan edileceğini söyleyerek, kabulüne dâir Miloş'dan taahhüdü hâvî bir senet almıştır⁴¹.

Rıfat, "Sırbistan Tarihi", *Mecmua-i Fünûn*, İkinci Sene, Numara 22, İstanbul 1280, s. 421-422).

³⁹ Ahmed Rıfat, "Sırbistan Tarihi", *Mecmua-i Fünûn*, Üçüncü Sene, Numara 26, 1281, s. 48; Svirçeviç, *Serbian Local Government*, s. 122; Selim Aslantaş, "Sırp Knezliği'nde İktidar Mücadelesi: 1838 Türk Anayasası'nın (Turski Ustav) İlanı, Büyük Güçler ve Osmanlı Devleti", *CTAD*, Yıl 9, Sayı 17, (Bahar 2013), s. 5-6. Hamzaoğlu, Miloş'un Anayasa'yı 17 Mart 1835'de yürürlükten kaldırdığını belirtmektedir (Hamzaoğlu, *Sırbistan Türklüğü*, s. 331).

⁴⁰ Aslantaş, *Sırp Knezliği*, s. 8; Hamzaoğlu, *Sırbistan Türklüğü*, s.331-332. Eflak ve Boğdan vilâyetlerinin Rus işgali altında kaldığı döneme rastlayan 1831 ve 1832'de birer yıl arayla her iki vilâyette yürürlüğe konulan Organik Yasa (The Organic Regulations/Statutes) yer verdiği geniş idarî düzenlemeler dolayısıyla gerçek anlamda bir anayasa olarak nitelendirilmemektedir (Djordjeviç, *Balkan Constitutions*, s. 78).

⁴¹ COA, H.H., 1120/44916; COA, H.H., 1120/44916-A.

Sırp Başknezi Miloş ile muhâlifler arasındaki mücâdeleyi düzene koymak ve çözüme kavuşturmak üzere Rusya'nın anayasa teşebbüsleri ve Miloş'un keyfi hareketlerine mukâbil muhâlefetin padişahça verilen imtiyâzların yürürlüğe konmasını talep etmeleri karşısında Belgrad Muhafızı Yusuf Paşa'dan sadârete gönderilen bir yazıda Osmanlı Devleti'nin de anayasa hazırlığına giden sürece seyirci kalmayarak insiyatif almasının uygun olacağı belirtilmiştir⁴².

Knezliğin nasıl yönetileceğine ilişkin yeni Anayasa sürecine zamanla eyâlet üzerinde rekâbet ve güç mücâdelesini yapan Osmanlı Devleti, Rusya, İngiltere ve Avusturya'nın dâhil olduğu uluslararası güçler de katılmıştır⁴³. Etkinliklerinin bir göstergesi olarak, 1836 yılında Avusturya, 1837'de İngiltere, 1838'de Rusya ile 1839'da Fransa Belgrad'da konsolosluk açacaktır⁴⁴.

Sırp ekonomisi üzerinde belirli bir güce sahip olan ve bölgede Rusya'nın etkisini azaltmak isteyen Avusturya, Sırbistan'daki anayasa hazırlıklarından uzak kalmamıştır. Sırp asıllı iki kişiyi Belgrad'a göndermiş, bu kişiler hazırladıkları raporda Fransız anayasa modelinin Sırbistan'a uymayacağını belirtmişlerdir⁴⁵. 1837'de Sırbistan'a atanan Hodges, İstanbul Büyükelçisi Ponsonby ve Londra'da Dışişleri Bakanı Palmerston üçgeninde İngilizler de Sırbistan'daki anayasa süreciyle yakından ilgilenmeye başlamışlardı. Ponsonby'in Palmerston'a göndermiş olduğu raporlardan anlaşıldığı kadarıyla; Anayasa görüşmelerinin Sırp Beyi ile Bâbiâli arasında yapılarak Rusya'nın süreçten uzak tutulması amaçlanmakta, ayrıca Sırbistan Anayasası'nın İngiliz tavsiyeleri doğrultusunda hazırlanması için çaba gösterilmektedir⁴⁶. Belgrad'da Hâriciye Nâzırı Mustafa Reşid Paşa ile görüşen İngiliz Konsolosu, Miloş ile Sırp rüesâsi arasındaki ihtilâfin çözümüne yönelik olarak, Miloş'un insan haklarına aykırı davranışlarından dolayı millet-i mezkûreyi bundan kurtarmak için kendilerine verilen/tanınan imtiyâzlar çerçevesinde kanunî düzenleme yapılmasını gerekli görmektedir⁴⁷.

⁴² COA, H.H., 1120/44916, 29 Şaban 1253/28 Kasım 1837; COA, H.H., 1120/44916-A, 29 Şaban 1253/28 Kasım 1837.

⁴³ Aslantaş, *Sırp Knezliği*, s. 6.

⁴⁴ Duşan T. Bataković, "Belgrade in the Nineteenth Century: A Historical Survey", *Journal of the North American Society for Serbian Studies*, vol. 16(2), Washington D.C., 2002, s.338-339; Belgradî Râşid, *Vak'a-i Hayretümâ*, s. 100-101; Hamzaoğlu, *Sırbistan Türklüğü*, s. 325.

⁴⁵ Aslantaş, *Sırp Knezliği*, s.9-10.

⁴⁶ S.K.Pavlowitch, "British Diplomacy and the Serbian Constitution of 1838", *The Slavonic and East European Review*, Vol. 38, No. 90 (Dec.1959), s. 146.

⁴⁷ COA, H.H., 1119/44901, 29 Zilhicce 1253/26 Mart 1838. Kasım 1837'de Osmanlı Dâhiliye Nazırı Akif Paşa, İstanbul'da bulunan İngiliz Büyükelçi Ponsonby ile gizli ve gayri resmî bir temas kurarak, Miloş'un,

Osmanlı Devleti, Belgrad Muhâfızı Yusuf Paşa'nın daha önce sadârete göndermiş ve Osmanlı Devleti'nin anayasa yapma sürecinde insiyatif alması tavsiyesinde bulunduğu yazının devamında belirttiği; "iki knezin İstanbul'a gönderilmesi"⁴⁸ teklifine uygun olarak Kanunnâmenin müzâkeresi için Miloş'dan iki kişiyi İstanbul'a göndermesini istemiştir. Müzâkerelerin İstanbul'da yapılmasından memnuniyet duyduğunu bildiren Miloş, Avram Kahya, Jivanoviç ve Yovaça'dan oluşan üç kişilik bir heyeti İstanbul'a göndermek üzere tayin etmiştir⁴⁹. Müzâkerelerin İstanbul'da yapılacak olması daha önce Rus temsilci Dolgoroki'nin ortaya koyduklarıyla mutâbık olduğundan Rusya tarafından olumlu karşılanmıştır⁵⁰. Anayasa görüşmelerinin İstanbul'da gerçekleştirilecek olması İngilizlerin menfaatlerine de uygun düşmekteydi. Hatta Ponsonby, Sırbistan elçisi Hodges'dan müzâkerelerin yapılacağı yerde bulunmasını isteyerek Mayıs ortasında İstanbul'a çağırmıştır⁵¹. İstanbul İngilizler için Rus etkisini azaltmaya yönelik olarak, hem Sırp Heyeti üzerinde daha kolay baskı yapacakları bir ortam sunabilecek, hem de müzâkere tarafı olan Bâbîâlî'yi doğrudan etkileyebilecek ve kulis yapabilecek imkânı verebilecekti.

Sırbistanla ilgili devletler arasındaki rekabet İstanbul'da anayasa metninin şekillenmesine de yansımış gözükmektedir. Özellikle Osmanlı Devlet'i, Rusya ve İngiltere Tasarı'ya siyasi menfaatlerine uygun bir şekil vermek istemektedir⁵². Hazırlanan Taslak Kanunnâme⁵³ İstanbul'daki Rusya Sefareti'ne gönderilmiş ve Rus Elçisi metin hakkında görüşlerini bildirmiştir. Elçi, metnin, Osmanlı Devleti ile Rusya arasındaki antlaşmalarla ve Hatt-ı Hümâyunlarla

anayasal bir metin üzerinde Babîâlî'deki vüzerâ ile görüşmelerde bulunmak üzere Sırbistan'dan bir heyeti İstanbul'a göndermesini önermekteydi (S.K.Pavlowitch, *British Diplomacy*, s. 147).

⁴⁸ COA, H.H., 1120/44916.

⁴⁹ COA, H.H., 1120/44919-B, 9 Muharrem 1254/4 Nisan 1838; COA, H.H., 1118/44898-B, 26 Muharrem 1254/21 Nisan 1838; Hamzaoğlu, *Sırbistan Türklüğü*, s. 332; Aslantaş, *Sırp Knezliği*, s.18-19.

⁵⁰ COA, H.H., 1118/44898-A, 29 Zilhicce 1254/15 Mart 1839.

⁵¹ S.K. Pavlowitch, *British Diplomacy*, s. 147.

⁵² Cezâyir-i Seb'a-i Müctemia Cumhuri'nun (1800-1807) Dâhilî Nizamnâmesi/Anayasa için Dersâdet'te bir araya gelen müzâkere heyetinde ada delegeleri yanı sıra üçlü müttefik kapsamında Osmanlı Devleti ve Rusya ile birlikte İngiltere temsilcileri de yer almıştı (COA, H.H., 175/7601, 29 Zilhicce 1215/13 Mayıs 1801).

⁵³ Belgrad Muhâfızı bir tahrirâtında: "Miloş Bey kendi adamlarının kaleme aldıkları kanunu beğenmeyüb kendi meramına muvâfık iki takım kanun kaleme alarak ve iki takımdan her biri âhere muhâlif olarak bir takımını mersûm knezlerle Devlet-i Aliyyeye göndermiş ve diğeri bir takımını bu tarafa Rusya memuruna vermiş olup..." ifadesine yer vermektedir (COA, H.H., 1120/44917-C, 3 Safer 1254/28 Nisan 1838).

Sırlar'a verilen imtiyâzlara uygun görüldüğünü belirtmiştir. Buna karşılık, bu mütâlaada, Meclis-i Şûrâ üyelerinin; 'Saltanat-ı Seniyyeye ya da memleketin kavânîn ve nizâmâtı aleyhine bir suç işlemedikçe azlolunmayacakları ve görevlerinden uzaklaştırılmayacakları' şeklinde daha önce 1249/1833 Hatt-ı Hümayununda güvence altına alınan, ancak Taslak metninde unutulmuş hükmün metne aynen dercedilmesi, dört yerine diğer yerlerde olduğu gibi üç mahkeme olması, Sırp milletinin kadîm bir âdeti olan Umûmî Millî Meclis/Cemiyet-i Umûmiye'e yer verilmesi, 1833 tarihli Hatt-ı Şerif'te, 'Sırların işlerini yürütmek üzere Dersaadet'te Sırp vekillerin bulunması tekid edilmiş olduğundan' ayrıca bir kapı kethüdâsı tayinine gerek olmadığı dile getiriliyordu⁵⁴.

Osmanlı Heyeti de Taslak metin üzerinde Rusya Sefareti'nin yapmış olduğu mütâlaaya karşılık kendi görüşlerini cevâbî bir mütâlaayla ortaya koymaktadır. Mütâlaada, Meclis-i Şûrâ üyelerinin hayat boyu tayin olunup azledilmeyecekleri ve değiştirilmeyeceklerine dâir maddeye Kanunnâmede yer verilmemesinin Sırp milletinin zamanla karşılaşmaları muhtemel tehlikelerden korumak amaçlı olduğu, ayrıca Sırp ülkesinde; nesil/hânedân, mal ve itibar bakımından ayrıcalıklı bir tabaka olmadığı dikkate alınarak, o zaman Hatt-ı Şerif'te yer verilen bu düzenlemenin memleketin mevcut durumuyla uyumlu olmadığından değiştiği, kaldı ki, o zaman onu koyan padişah iradesinin şimdi bunu koymayarak değişiklik yetkisine de sahip olduğu beyan edilmekteydi. Öte yandan, Devlet-i Aliyye'nin bir Kanunnâmede Umûmî Meclis'e yer verilmesini resmen tercih etmemekle birlikte, Sırlar'ın böyle bir meclis toplamak âdeti varsa bunu Bey'in yetkisine bırakmanın yerinde olacağı belirtilmekteydi. Ayrıca kapı kethüdâsı tayinin Miloş'un da uygun görmesiyle Kanunnâmede yer aldığı dile getiriliyordu. Rus temsilci Dolgoroki'nin vaktiyle Miloş'a açıkladığı konuların Kanunnâmeye konulduğu ve bunların Devlet-i Aliyye tarafından da Kanunnâmenin esas mesâbesinde olarak kabul gördüğü, böylece iki devletin Kanunnâme üzerindeki görüşlerinin genel olarak uyumlu olmasından memnuniyet duyulduğu ifâde edilmekteydi⁵⁵.

Rusya tarafı yazışmalarda ayrıca, Osmanlı Devleti ile Rusya arasında anlaşmalarla çerçevesi çizilmiş bir konuda taraf olmayan İngiltere'nin üçüncü bir devlet olarak anayasa müzâkeresine karışmasının uygun görülmediği, ancak İngiltere'nin Sırlar üzerinde nüfûz sağlamak amacıyla gayret gösterdiğini

⁵⁴ COA, H.H., 1122/44928-B, 29 Zilhicce 1253/26 Mart 1838.

⁵⁵ COA, H.H., 1122/44928-C, 29 Zilhicce 1253/26 Mart 1838.

belirtmekteydi. Eflâk işlerine karışması tecviz edilmeyen İngiltere'nin Sırp konusunda da müdâhaleden kaçınmadığı, hatta İngiltere Konsolosu'nun bu konuda girişimlerde bulunduğu, Devlet-i Aliyye'nin Kanunnâme konusunda İngiltere'yle müzâkere etmemesi isteniyordu⁵⁶. Buna rağmen, anayasa yazımı vesilesiyle Rus-İngiliz rekâbeti İstanbul'da sürmüştür.

İngilizler, İstanbul'da kendi görüşleri lehinde etkide bulunabilmek amacıyla, bir şekilde başta Mustafa Reşid Paşa olmak üzere Osmanlı devlet ricâline doğrudan ya da dolaylı olarak ulaştı veya görüşmede bulundu. İngilizler, Miloş'un gücünü sınırlamaya yönelik Sırp meclis üyelerinin ömür boyu görev yapmalarına karşı çıkmaktaydı. İngiliz elçi Hodges'in İstanbul'da 23 Temmuz 1838'de Mustafa Reşid Paşa ile görüşmesi esnasında, Paşa; 'Meclis üyelerinin ömür boyu atanması maddesinin 1830 tarihli Hatt-ı Hümayun'a Türkçe aslı metnin yanlış tercümesi yoluyla girdiğini' haber vermekte, Mayıs ayında Ponsonby ile görüşmesinde de bu tür atamaya karşı olduğunu belirtmekteydi. İngilizler yeri geldiğinde Sırp Heyeti üzerinde de baskı kurdular; görüşlerini dile getiren ortak bir Tasarı hazırladılar. Bu Tasarıda, Sırp Prensi'ne atadığı Meclis ve resmi görevliler aracılığıyla ülkeyi yönetme yetkisi verilmekteydi. Meclis üyelerine ömür boyu atanma yetkisi tanımayan Tasarı, Miloş aracılığıyla Bâbîâlî'ye ulaştırılmaya çalışıldı⁵⁷.

Mustafa Reşid Paşa Londra elçiliğine tayin edildiğinden, müzâkerelerle Hariciye Nâzirliği'na vekâlet eden Mehmed Nuri Efendi ilgilendi⁵⁸. İhtilafın odağındaki asıl konu Meclis üyelerinin atanma şekliydi. Rusya, meclis üyelerinin kayd-ı hayat şartıyla atanması, Miloş ise üyelerin azl ve tayinin kendi yetkisine verilmesinde ısrarcı olmaktaydı. İngiliz Elçiliği de Miloş'un talebinin kabulü yönünde girişimlerde bulunmaktaydı⁵⁹. İstanbul'da, Kanunnâme Taslağı üzerinde bir yandan İngilizler'in dolaylı görüşmeleri ve kulis faaliyetleri, diğer taraftan Osmanlı, Rus ve Sırp Heyetlerinin müzâkereleri Aralık ayı boyunca devam etti.

⁵⁶ COA, H.H., 1118/44898-A, 29 Zilhicce 1254/15 Mart 1839. İngilizler, Sırbistan'ı, Rusya'nın Balkanlar'da ilerleyişini durdurmada bir direnç merkezi ve İngiliz ticaretini Güney Doğu Avrupa'ya açacak bir merkez olarak tasarlamaktaydı (S.K.Pavlowitch, *British Diplomacy*, s.146).

⁵⁷ S.K. Pavlowitch, *British Diplomacy*, s. 148-153.

⁵⁸ S.K. Pavlowitch, *British Diplomacy*, s. 161; Aslantaş, *Sırp Knezliği*, s. 20.

⁵⁹ "İngiltere Devleti'nin ...usûl-i politikası iktizâsınca konsolos mersûmun esas memuriyeti Sırp'ın Rusyalı'dan tebrîdi kazıyyesi olmak iktizâ edeceğine ve halbuki rüesâ-yı milletin ol tarafa meclûbiyetleri cihetiyle şimdi ümidi yalnız Miloş kalmış gibi göründüğüne nazaran...Devlet-i Aliyye'nin Sırp hakkında tutacağı usûl Miloş ve gerek milleti kırmayarak...tarefeynin istediği suver-i mütehâlifinin ortasında bulmak sûretinden ibaret olmakla..." (COA, H.H., 1119/44901, 27 Şevval 1253/24 Ocak 1838).

Osmanlı Devleti, meclis üyelerinin kayd-ı hayatla tayinlerinin Emâret'e zarar vereceğini, azl ve değişikliklerinin Miloş'un yetkisine verilmesinin de uygun olmayacağını, 1246 tarihli Hatt-ı Hümâyun'da yer alan "Devlet-i Aliyye nezdinde suç ve kabahat oluşturacak hareketleri sâbit olmadıkça azl ve tebdil edilmeyecekleri" ibâresinin yer almasının Devlet-i Aliyye'nin Sırbistan'da olan hukuk-ı mülkiyesini teyid edeceğini ve iki tarafın görüşlerine nazaran bir denge sağlayacağını dikkate alarak Sırp Heyeti'nin başlangıçtaki muhâlefetine rağmen iki devletin onayını alarak Kanunnâmeye derce muvaffak olmuş, uygun görülmeyen diğer maddeleri de tadil etmiştir. İngiltere Tasarı sürecine dâhil olmak istemesine rağmen Sırbistan'ın statüsü ve yönetim şeklini şekillendirmede Osmanlı Devleti ve Rusya'nın antlaşmalara dayanan metbûluk ve himaye⁶⁰ konumu belirleyici olmuştur. 1838 Aralık ayı sonunda Osmanlı ve Rus temsilciler arasında gün boyu süren görüşmeler sonrasında, "Sırbistan'ın İdâre-i Dâhiliyesine Dâir Nizâmı Hâvî Kanunnâme" padişahın fermânıyla ilan edilmiş⁶¹ ve icrâ olunmak üzere Belgrad Muhâfızı ve Miloş Bey'e Emr-i Âli ile gönderilmiştir⁶². Müzâkerelerinin ve son şeklinin İstanbul'da yapılp karar bağlandığı Kanunnâme, padişahın hatt-ı şerifiyle yayımlandığı için literatürde Türk Anayasası (Turski Ustav) olarak bilinmektedir⁶³. Anayasa, Şubat ayında Belgrad'ta Kale Meydanı'nda kalabalık bir topluluğa gösterişli bir törenle ilan edilmiştir⁶⁴.

⁶⁰ Hâmilik, dış bir gücün taarruzuna karşı korumak, içte de verilen imtiyâz kanunnâmesine aykırı harekete mani olmak olarak anlaşılmaktaydı (Belgradî Raşid, *Vak'a-i Hayretnü mâ*, s.180).

⁶¹ Kanunnâme/1838 Türk Anayasası metni için bkz. COA, Y.E.E., 41/144 Evâsıt-ı Şevvâl 1254/Aralık 1838; COA, Ali Emiri II. Mahmud (AE.SMHD.II), 25/1568, 29 Zilhicce 1254/15 Mart 1839; COA, H.H., 1122/44928, 29 Zilhicce 1253/26 Mart 1838; COA, Y.E.E., 32/8, 20 Şevvâl 1254/6 Ocak 1839; Belgradî Râşid, *Vak'a-i Hayretnü mâ*, s. 242-251; Ahmed Rifat, "Sırbistan Tarihi", *Mecmua-i Fünûn*, Üçüncü Sene, Numara 26, 1281, s.51-56. Ahmed Rifat, Kanunnâmeyi "Konstitüsyon" olarak nitelemektedir.

⁶² COA, Hâriciye Nezâreti Siyasi (HR.SYS), 2922/50, 12 Şevval 1254/29 Aralık 1838. Kanunnâmenin son ilan tarihi Pavlowitch, tarafından 24 Aralık olarak verilmektedir (Pavlowitch, *British Diplomacy*, s.161). Kanunnâme'nin Belgrad Muhâfızı ve Miloş Bey'e hitaben emr-i âli ile takrir ve bâlâsının hatt-ı Hümâyun ile tevşih buyurulmasından bahseden bir Osmanlı belgesi (COA, HR.SYS.,2922/50) 12 Şevval 1254/29 Aralık 1838 tarihlidir. Kanunnâme metni (Y.E.E., 41/144) üzerindeki tarih de Evâsıt-ı Şevval 1254 verildiğinden, Evâsıt dâhilindeki tarih olan 29 Aralık, 24 Aralık'a nispetle daha doğru gözükmektedir.

⁶³ Djordjeviç, *Balkan Constitutions*, s.77;K St..Pavlowitch, *Constitutional Development*, s. 460; Ljuşiç, *Garaşanin*, s. 135; Svirçeviç, *Serbian Local Government*, s.120; Hehn, *Party Struggle*, s. 77; Hamzaoğlu, *Sırbistan Türklüğü*, s.332;Aslantaş, Sırp Knezliği,s.3;(http://www.parlament.gov.rs/national-assembly/history/history-1804---1918. 533.html).

⁶⁴ "Sırp milleti hakkındaki kanun ve nizamı hâvî mukaddemce isdâr olunan Emr-i Âli tazim ve ihtiram ile Miloş ve rüesâ-yı millet toplanmış olarak kıraat ve cümleye ilan olundu" (COA, H.H., 1120/44911, 29 Zilhicce 1254/15 Mart 1839).Hamzaoğlu, halka ilan tarihini 13 Şubat olarak veriyor (Hamzaoğlu, *Sırbistan*

3. Şeklî ve Hukukî Niteliği

A. Şeklî Niteliği

1838 Sırp Emâreti İdâre-i Dâhiliye Kanunnâmesi, Osmanlı Devleti ve Rusya'nın asıl taraflar olduğu uluslararası dinamiklerin bir sonucu olarak ortaya çıkmış olsa da metbû devlet sıfatıyla Osmanlı Padişahına ait bir belge olarak ilan edilmiştir. Metnin başlığı ve girişinde; Sırbistan'ın idâre-i dâhiliyesini tanıme yönelik “emr-i âlî” sûretinde Belgrad Muhâfızı Vezîr Yusuf Muhlis Paşa ve Sırp milleti Başknezi Miloş Obrenoviç'e hitap eden bir “hüküm” olarak yazıldığı ve bâlâsına “hatt-ı Hümâyun” keşide edildiği belirtilmektedir. Belge içinde de “Fermân-ı mülûkâne” ve “kanunnâme-i hümâyun” terkiplerine yer verilmektedir. Belge türlerinin padişaha ait terkiplerle kullanılması belgenin padişaha ait olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Belge türlerinden olan “emir, Fermân ve hüküm” burada eş anlamlı kullanılmış olup belli bir konunun yerine getirilmesine yönelik padişahın tek taraflı iradesini ifade ederler. Bu belgenin ayrıca “nâme-i hümâyun”un bir türü olarak Emâret'in iç işlerini düzenleyen “kanun” türünde bir hukukî belge olması sebebiyle de “kanunnâme-i hümâyun” olarak isimlendirildiği görülmektedir⁶⁵. Tek taraflı olarak ilan edilen belgenin yine tek taraflı lağvedilmesi mümkün gözükmekte ise de, devletlerarası müzâkereye dayanan bir metnin ortak bir karar varılmaksızın tek taraflı bir iradeyle yürürlükten kaldırılması kolay gözükmemektedir.

Türklüğü, s. 332). Hehn, Tezinde ilanı 13 Kasım 1839 olarak veriyor. Ancak gün doğru yazıldığına ve ilanın ay olarak halka bu kadar geç yapılabilmesi mümkün gözükmeyeceğine göre Şubat yerine Kasım ayı yazarca sehven yazılmış olmalıdır (Hehn, *Party Struggle*, s. 77). Ljuşiç de Belgrad'taki ilanın Şubat ayı içinde gerçekleştiğini yazmaktadır (Ljuşiç, *Garaşanin*, s. 126). Kanunnâmenin padişah tarafından ilanıyla Belgrad'taki halka ilanı arasındaki gecikme/fark metnin Sırpça'ya çevrilme sürecinden kaynaklanmış olsa gerektir (COA, H.H., 1118/44886, 29 Zilhicce 1254/15 Mart 1839). Belgradî Râşid, serbestçe hareket etmeye alışmış olan Miloş'un yetkilerini Meclisle paylaşmaya razı olmadığını, Kanunnâme'de bazı bendlerin değiştirilerek özellikle Meclis üyelerinin atanma ve azlinde yetkiyi eline almak istemesinden bir sonuç elde edemeyince, en azından metnin Sırpça'ya tercümesi esnasında istediği şekilde değişiklikler yapılması için çaba harcadığını, fakat karşılık bulamadığını yazmaktadır (Belgradî Râşid, s. 126). Fermân'ın bir nüshası Senato Meclisi'ne teslim edilmiş, sonrasında Miloş ve orada bulunan Sırp halkı kiliseye giderek Rusya ve Devlet-i Aliyye'ye âyinlerinde dua etmişler, müteakiben de Miloş ve önde gelenleri imtiyâzlara aykırı harekette bulunmayacaklarına dâir yemin etmişlerdir (Belgradî Râşid, *Vak'a-i Hayretnümâ*, s. 127).

⁶⁵ Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*, İstanbul, Kubbealtı Neşriyat, 1998, s. 100 vd.

B. Hukukî ve Anayasa Niteliği

Anayasa, devletin temel yapısını ve iktidar karşısında kişilerin hak ve özgürlüklerini belirleyen kurallar bütünüdür⁶⁶. Bir ülkede anayasanın varlığı, öncelikle bir nitelik sorunu olup biçime bağlı değildir ve kuralların yazılı bir belgede düzenlenmesini gerektirmez⁶⁷. Anayasa niteliği ise, maddî ve şeklî bakımlardan belirlenmektedir. Maddî anlamda anayasa, devletin temel yapısını, işleyişini, yetkilerini ve kişilerin hak ve hürriyetlerini belirleyen yazılı veya yazılı olmayan kurallar bütünüdür⁶⁸. Bu yönüyle, iktidarı, işleyişini, yetkilerini ve kişilerin hak ve hürriyetlerini belirleyen 1838 Sırp Knezliği Kanunnâme-i Hümâyunu, devlet statüsünde olmasa da özerk bir vilâyetin yapısını, işleyişini, organları ve aralarındaki ilişkiyi, temel hak ve hürriyetleri düzenlemesiyle maddî bakımdan tam bir anayasa özelliği taşır.

Şeklî açıdan anayasa, kanunlardan daha farklı şekil ve usulle konulan ve değiştirilen kurallar bütünüdür. Şeklî anayasa, aynı zamanda yazılı olmayı gerektirir⁶⁹. Kanunnâme-i Hümâyun, hükümlerinin ne şekilde değiştirileceğine dair bir kural ihtiva etmemektedir. Kanunnâme'nin düzenleniş ve yazım biçimine bakılarak da şeklî açıdan anayasa özelliği taşımadığı tespit edilebilir: Kanunnâme, Padişahın ağzından çıkmışcasına kaleme alınmış, anayasaya özgü bölümler ve maddeler şeklinde yazılmamış, ayrıca genel, soyut ve hukuki terminolojiyle ifade edilmemiştir. Bununla birlikte, Hamzaoğlu, Anayasanın 66 maddeden oluştuğunu belirtmektedir. Osmanlı Arşivi'nde padişah tarafından ilan edilen orijinal metinde böyle bir özellik görülmemektedir. Metnin orijinali Sırpça'ya çevrilirken veya daha sonra herhangi bir sebeple maddeleştirme yoluna gidilmiş olmalıdır⁷⁰. Öte yandan, Kanunnâme-i Hümâyun'un Knezlikteki diğer hukukî metinlerin ve kuralların/normların üstünde olması yanı sıra bağlayıcı olduğuna ilişkin de bir anlayış bulunmaktaydı. Sırbistan'da kabul edilen hukukî düzenlemelerin ona uygun olması⁷¹ ve bu metinlerle

⁶⁶ Hüseyin Nail Kubalı, *Anayasa Hukuku Dersleri*, İstanbul, 1969, s. 3; Erdoğan Teziç, *Anayasa Hukuku*, İstanbul, 1986, s. 7; Mustafa Erdoğan, *Anayasal Demokrasi*, 8. Baskı, Ankara, Siyasal Kitabevi, 2010, s. 47.

⁶⁷ Erdoğan, *Anayasal Demokrasi*, s. 47.

⁶⁸ Kubalı, *Anayasa Hukuku*, s. 70; Teziç, *Anayasa Hukuku*, s. 143.

⁶⁹ Kubalı, *Anayasa Hukuku*, s. 70; Teziç, *Anayasa Hukuku*, 144.

⁷⁰ Hamzaoğlu, *Sırbistan Türklüğü*, s. 333.

⁷¹ "...Nizâmât-ı dâhiliyye-yi memlekete müteallik olub da emâret ve meclis-i memleket taraflarından

değiştirilememesi gerektiği⁷² konusunda Osmanlı Devlet, Rusya ve Sırbistan tarafında mutâbakat bulunmaktaydı. Osmanlı bürokrasisi de Kanunnâmeyi yazışmalarda daha sonra da anayasalara özgü nitelermelerde esas alınacak olan “Nizâmât-ı Esâsiyye”, “Kavânin-i Esâsiyye olarak adlandırmayı tercih etmekteydi⁷³.

Uluslararası antlaşma zeminine dayanan belgeyi, padişah, tek taraflı olarak ilan etmektedir. Bu bakımdan, 1838 Türk Anayasası, monokratik bir kurucu iktidarın tek yanlı iradesiyle yapılmış “Fermân anayasa” biçimindedir⁷⁴.

4. Muhtevâsı

A. Emâret'in Yapısı

Sırp Emâreti tarafından edâsı maktu ve muayyen olan vergilerin zamanında ödenmesi ve sadakatle bağlılığın devamı şartlarıyla kendilerine mahsus “imtiyâzlı bir dâhilî idâre” ve “millî bir yönetim” oluşturulmaktadır. Başknezlik, daha önce kendisine verilen Berât-ı Âlişân'da belirtildiği üzere Miloş Obrenoviç ve âilesine verilmiş, memleketin “idâre-i dâhiliye-i siyâsiyesi” Obrenoviç'in şahsına tevcîh ve tefvîz olunmuştur. Her ne kadar Anayasa'da yer verilmese de, sınırları daha önce 1833 Fermânı ile belirlenmiş olan Knezlik'te, köy ve nâhiyeden siyasi otoritenin merkeze geçtiği Belgrad başkent konumundadır⁷⁵.

1835 Anayasasından daha az liberal olmakla birlikte⁷⁶, 1838 Anayasası iktidarı Prens ile Meclis arasında paylaşmaktadır⁷⁷.

vaz' ve icâdî istidâ' olunan zararsız şeylere müsâade olunması Sırbistan'a ihsan buyurulan Kanunnâme iktizasından bulunduğu binâen...” (COA, İrâde Mesâil-i Mühimme (İ.MSM), 34/978, 27 Ramazan 1261/29 Eylül 1845).

⁷² “...Subrem tabir olunur bir mahkeme-i kat'iyenin müceddeden ihdâsî levâzımât-ı mühimme-i memlekette bulunduğundan...1254 tarihli Kavânin-i Mezkûre'ye mugâyir ve münâfi olmadığı tebeyyün etmiş...” (COA, İ.HR., 332/21394-8,9, Evâsıt-ı Şevvâl 1261/29 Ekim 1845).

⁷³ COA, İ.MSM., 34/978, 27 Ramazan 1261/29 Eylül 1845; COA, İ.HR., 332/21394-8,9, Evâsıt-ı Şevvâl 1261/29 Ekim 1845.

⁷⁴ Bu tür anayasalar için bkz. Teziç, *Anayasa Hukuku*, s. 151; Erdoğan, *Anayasal Demokrasi*, s. 43.

⁷⁵ Jelavich, *Balkan Tarihi*, s. 269.

⁷⁶ K. St.Pavlovitch, *Constitutional Development*, s.460.

⁷⁷ Svirçeviç, *Serbian Local Government*, s. 122.

B. Knez ve Yetkileri

Memlekette kamu hizmetlerini yerine getirecek görevlilerin tayini, hüküm ve kanunların icrâsı, kamu düzeni ve emniyeti sağlayacak görevlilerin komutası, vergilerin toplanma ve tahsiline nezâret, kamu görevi ve hizmetinde yer alanlara görevleriyle ilgili gerekli tavsiye ve uyarıların yapılması ve suçluların hükmolünmüş cezalarının değiştirilmesi veya af yetkisi padişah tarafından Başkneze tevdi kılınmıştır. Aynı şekilde, hükümet oluşturarak, bakanları seçmek ve atamak, kaçıllara memuru belirlemek Başknezin yetkisindedir

C. Hükümet

Anayasa, reâya ve Emâret'in idaresi için, dâhiliye, mâliye ve hukuk işlerine bakmak üzere üç müdürden (bakan) oluşan merkezî bir hükümet öngörmektedir. Pasaport verilmesi ve Sırların yabancı memurlarla ilişkilerini yürütmek üzere de "prestavnik" adı verilen bir memur kaçıllara olarak tahsis edilmiştir.

Dâhili İşler Müdürü'nün görevi, poliçya (güvenlik) ve karantina işleri, kaza zâbitlerine Emâret'in gerekli uyarılarının tebliği, büyük yolların yapımı, kamuya yönelik hayrâta ilişkin işlerin görülmesi, menzilhânelerin bakımı ve memleketin düzen ve asâyişini sağlayacak görevlilere ilişkin düzenlemeleri gerçekleştirmektir. Mâliye Müdürü, hesap işlerinin görülmesi, ticaretin desteklenmesi, memlekette elde edilen gelirlerin muhâfaza ve idaresi, alım ve ticaret işleri, diğer müdürlerin belirledikleri çerçevede harcamaların ifâsı, emlâk ile memleket ve hükümet gelirlerinin yazım ve kaydının tutulması, maden ve ormanlarla ilgili işlerin bakım ve denetimi ve görev alanıyla ilgili diğer konuların idare ve korunmasına özen göstermekle görevli ve yetkili kılınmıştır. Deâvî Müdürü, milletin eğitim ve öğretimine nezâret etme de dâhil olmak üzere, yargılamaların yerine getirilip getirilmediğini inceleme ve denetleme, hâkimlerin aleyhine yönelik şikâyetleri dinleme ve tashih etme, yargılama görevlilerinin tezkiesi, üç ayda bir mahkemelerde görülen davaların özetlerini yargılama memurları tarafından teslim alma, hapis yatan kişilerin hallerinin ıslâhı, okullar açarak halkın eğitim ve öğretiminin teşviki, hastaneler ve diğer hayır eserlerinin idaresi, kilise memurlarıyla işbirliği hâlinde âyin, mezhep ve kiliselerle ilgili işlerin görülmesinden sorumludur.

Aslen Sırlı olanların nâil olabileceği her bir müdüriyet, görev alanına

giren hizmetlerde yekdiğerinden bağımsız, birbirlerine tâbi ve metbû olmaya-
caktır. Her bir müdürlük Mart ve Nisan aylarında kendi birimlerinden gelen
işlemleri gerekçeleriyle birlikte özetleyerek, sonuç raporlarını imzalı ve mühür-
lü bir şekilde Meclis-i Şûrâ-yı Memleketin yazı işlerine denetlenmek üzere
sunacaklardır.

D. Meclis-i Şûrâ-yı Memleket

Sırp Emâreti'nde, biri meclis reisi olmak üzere, milletin ileri gelenlerinden,
dirâyet, şeref ve haysiyet sahibi, memlekete hizmetleriyle toplum tarafından
kabul gören saygın kişilerinden oluşan ve Başknez tarafından seçilip atanacak
on yedi üyeli bir Meclis-i Şûrâ kurulacaktır. 35 yaşına ulaşmış, gayrimenkul
mutasarrıfı Sırp lılar Meclis-i Şûrâ üyesi olarak atanabilecektir.

Meclis-i Şûrâ üyeleri, görevlerine başlamadan önce, metropolit önünde,
Basknez'den başlayarak, padişahın rızasına, milletin hayrına, memuriyetleri-
nin gereklerine ve vicdanî kanaatlerine aykırı hareket etmeyeceklerine yemin
edeceklerdir. Meclis-i Şûrâ görevi, kamu yararına ilişkin konuların müzakeresi
ve Başknez'e hizmet ve yardımdan ibaret olup, yapılan herhangi bir düzenleme
veya yeni teklif Meclis-i Şûrâ-yı Memleket tarafından kabul ve tasdik edilmedik-
çe icrâ olunmayacaktır.

Meclis toplantıları, Emâret'in hükümet merkezinde oluşturulacak bir
mekanda yapılacaktır. Meclis, memlekete ilişkin usûl ve kanunlar, hüküm ve
davalar, vergi ve yükümlülükler hakkında müzâkere ve tanzime, tüm görev-
lilerin göreve tayin ve maaşlarını belirlemeye, gerektiğinde yeni görevlilerin
ihdâsına, memleketin idaresi için lâzım olan yıllık masrafların tahminine, bu
masrafların temini için tarh ve tahsil yollarının mütâlaasına ve düzen ve asâyişi
sağlayacak görevlilerin miktarını, maaşlarını ve hizmetlerinin görülme şeklini
beyan eden düzenlemelerin müzâkeresine yetkili kılınmıştır.

Meclis-i Şûrâ, Devlet-i Aliyye'nin meşru hükümdarlık haklarına dokun-
mamak şartıyla, memleket yararına gördüğü herhangi bir konuda düzenleme
yapmak üzere gerekçeli bir lâyiha hazırlayarak reis ve meclis kâtibinin imza-
larıyla Başknez'e sunabilecektir. Meclis görüşmelerinde oy çokluğu sağlanan
görüş kabul edilmiş olacaktır. Meclis, üç müdürün bir sene zarfında gerçekle-
şen faaliyetlerini Mart ve Nisan aylarında taleple, denetimini yapabilecektir.
Dâhiliye, mâliye ve hukuk işleri müdürleri ile emâret kaçıaryası görevlerinde

bulundukça yemin etmek sûretiyle Meclis-i Şûrâ'ya gidebilecektir. Meclis üyeleri, Devlet-i Aliyye nezdinde suç ve kabahat oluşturacak ve memleketin kanun ve kurallarına muhâlif hareketleri sâbit olmadıkça azl ve tebdil edilmeyeceklerdir.

E. Yargı

Sırp Knezliği'nde hakların himayesi için üç mahkeme oluşturulacaktır. İlk olarak, köylerde, köy ihtiyarlarından oluşan Sulhçü Mahkemesi, ikinci olarak, Sırp memleketini oluşturan on yedi kazanın her birinde ilk derece yargı statüsünde bir mahkeme, nihâyet, hükümet merkezinde bu mahkemenin hükümlerine yönelik bir üst dereceli mahkeme kurulacaktır. Hiçbir mahkeme üyesi görevden atılmayı gerektiren hukukî bir neden yargılamayla sâbit olmadıkça azlolunamayacaktır. Sırp mahkemelerinin üyeleri aslen Sırp memleketinde doğmuş veya kanun gereği Sırp sıfatıyla muttasıf olmuş olmalıdır. Asker ve üst düzey görevli bürokrat ile ruhban sınıfından birinin yargılama sonrası müeyyide uygulanması gereken bir suç işlediği sâbit olursa, müeyyide bedenleri üzerinde uygulanmayıp, azarlama, hapis, rütbe düşürme veya sürgün şeklinde icrâ edilecektir. Mahkemelerdeki yargılamalara rütbesi ne olursa olsun asker, bürokrat veya Emâret görevlilerinden herhangi birisi müdâhale edemeyip, bu görevliler ancak mahkeme hükümlerini icrâya mezun kılınmışlardır.

F. Temel Hak ve Hürriyetler

Saltanat-ı Seniyye himâyesinde bulunan Sırp memleketi reayasının nefsi, malı, ırzı ve rütbeleri korunmuştur. Herhangi bir kimsenin yargılanma olmaksızın beldesinin haklarından mahrum kılınması, azarlanması veya kınanması padişahın rızasına aykırı olup; hak ve berâeti ya da suçu ve ithâmı yargılanması sûretiyle ispat edilecektir. Hiçbir Sırp, suç kanunda öngörülen usûl üzere mahkemede yargılanıp hükme bağlanmadıkça, bedeni ve mâlî bir cezaya çarptırılmayacak, kısas ve siyâset olunmayacaktır. Hukuk davaları, ticarî uyuşmazlıklar, töhmet ve cünhaların teftişi, yargılanması ve hükme bağlanması hukuken kurulan yargılama heyetinin yetkisine bırakılmıştır. Suçlanan kişinin fiili nedeniyle çocukları ve akrabası mesul tutulamayacak ve kınanamayacaktır. Hiçbir şekilde müsadere câiz görülemeyecektir.

Her Sırlı serbestçe ticaret yapabilecektir. Emâret tarafından getirilip Meclis-i Şûrâ-yı Memleket ile ittifakla bir maddenin geçici olarak inhisârı memleket için zaruri görülmedikçe ticâret serbestliği inhisâra tabî tutulamayacaktır. Sırlılar, memleket kanunlarına uygun olarak emlâk ve özel eşyaları üzerinde dilediği gibi tasarrufta bulunup, alışveriş ve vasiyet yapabilecek, bu haklarından ancak memleket mahkemelerinden birinin hükmü gereğince mahrum bırakılabilecektir. Davası olan Sırlı yerleşik olduğu kazânın mahkemesine başvurarak, yalnız yerleşik olduğu kazânın mahkemesine getirtilebilecektir. Sırp Emâreti'nde her türlü angarya da yasaklanmıştır.

Devlet-i Aliyye'nin cizyegüzâr reayasından olan Sırp Milleti Hristiyanlık inancı üzere şark mezhebi tabir olunan Rum mezhebi Hristiyanlarından sayılması nedeniyle, mezkûr mezhebin alışılmış âyinlerini icrâ etmek üzere, mezhep reisi kabul ettikleri Dersâadet'te ikamet eden Rum patriği ve cemaatinin tasdik ve rûhaniyesine tâbi olarak, metropolit ve piskoposlar içinden Başknez Obromoviç'in gözetimi altında münâsip görülenin seçilmesi konusunda Sırp Milletine tam bir serbestiyet tanınmıştır. Mezhep âyinleri ve kilise işleri siyasî konulara dokunmadıkça ruhban reisleri tarafından bağımsız olarak idare olunacaktır.

Sırp memleketinde sipâhilik, tımar ve zeâmet kaldırıldığından, bu tür eski uygulamaları başvurulamayacaktır. Sırlılar, vergi ve yükümlülükler tabiidir. Emâret'in çeşitli alanlarında hizmetle görevli rütbeli Sırlılar mutasarrıf oldukları emlâk ve arazilerin münâsip olan vergilerini eda edecek, ruhban taifesi ise yükümlülükten istisnâ tutulacaktır.

Sırp Knezliği, on yedi kazâdan ibaret olup, kazaâar da birkaç nâhiyeden ve herbir nâhiye de birkaç köy ve cemaattan oluşmaktadır. Her kazâda bulunacak zâbite, bir yardımcı, bir yazıcı ve bir hazine dâr ile gerekli sayıda görevli atanacaktır. Kazâ zâbitleri, Emâret merkezî hükümeti tarafından gönderilen talep ve uyarıların icrâ ve infâzıyla görevli olarak; mâliye müdürü tarafından gönderilen kayıtlar çerçevesinde vergilerin tarh ve tahsiline çalışarak, görev alanlarında yargılamaya karışmayıp meydana gelen uyuşmazlık ve davaları kazâ mahkemesine bırakarak mahkeme kararlarının icrâsına bakacaktır. Nâhiye zâbiti, köylerin emlâk ve arazisini her türlü taarruzdan koruma, halkı eşkiyâdan muhâfaza, nâhiyeye gelip giden kişilerin pasaportlarına nezâret etme, 24 saatten fazla kimseyi hapsedemeyip nâhiyede zuhur eden dava ve uyuşmazlıkları kaza mahkemesine, boliçyaya dâir işleri ise kazasının boliçya nâzırına sevketmekle

görevlidir.

Sırp milletinin işlerini padişahın rızasına uygun ve Sırp memleketinin düzenlemelerine ve millî imtiyâzlarına mutâbık olarak idare ve görmek üzere, devamlı olarak Dersaâdet'te ikâmet etmek üzere Sırp'lı bir kapı kethüdası seçilip atanacaktır.

5. Anayasa'nın Uygulaması

Anayasanın ilanıyla birlikte, 1830-1878 yılları arasında ortaya çıkan Osmanlı hâkimiyetindeki Sırbistan Emâreti'nin statüsünü belirleyecek hukukî belgeler üç tür olarak sınıflandırılabilir:1-Uluslararası antlaşmalar (1812 Bükreş Antlaşması, 1826 Akkerman Antlaşması, 1829 Edirne Antlaşması ve 1856 Paris Antlaşması vb.), 2-Merkez-vilâyet ilişkisi çerçevesinde Osmanlı merkezi tarafından yayımlanan belgeler (1838 Anayasası, hatt-ı şerifler, berâtlar vb.), 3-Sırp Emâreti kurumları tarafından ilan edilen belgeler (kanunlar vs.)⁷⁸.

Miloş görünüşte Anayasayı ilan etmiş olan Osmanlı padişahına teşekkür eder gözükse de iktidarını sınırlandırdığı için esasında bu ilandan hoşnut değildir⁷⁹. 1839'da çıkarılan bir kanunla Meclis'in yapısı düzenlenirken yetkileri de genişletildi. 1838 Anayasası'na göre, Meclis üyeleri ve bakanların atanması Başknez'in yetkisindeydi. Yeni yasa, bakanların Meclis üyeleri arasından seçileceğini ve Başknez'in Meclis tarafından seçilen bir adayı meclis üyesi olarak atayabileceğini öngördü. Böylelikle Anayasa'da bu konuda bir düzenleme/sınırlama olmadığı halde, padişahın onayı gerekmeyen bir iç düzenleme yoluyla Anayasa hükmüne aykırı bir değişiklik yapılmakta, Prens'in üye seçimindeki yetki alanı daraltılmaktaydı. Yapılan değişiklik sonrası, Prens'e sınırlı yürütme gücü bırakılmış, Kabine Meclis'in bir alt kısmı/şubesi hâline getirilmişti⁸⁰.

Güç, Prens'ten Meclis'e geçer geçmez Meclis oligarşisi başladı. Bu şartlarda Meclis ile Knez Miloş arasında çıkan anlaşmazlık iyice arttı. Yetkilerinin sınırlandırılmasını istemeyen Miloş tahttan çekildi. Milan'ın kısa sürede ölümünden sonra yerine geçen Mihail Başknez oldu. Otoritesini sınırlandıran bir Anayasa'nın varlığı yeni Prens tarafından da benimsenmedi. Onu ihlâlâ yönelik çabaları

⁷⁸ Ljuşiç, *Garaşanin*, s. 131-133.

⁷⁹ COA, H.H.,1159/45951-B, 20 Safer 1255/5 Mayıs 1839.

⁸⁰ K.St.Pavlowitch, *Constitutional Development*, s. 461;Bojan Mitroviç, "Taming the Assembly: National Representation of Serbia (1815-1859)", *East European Quarterly*, XXXVII, No:1, March 2003, s.56.

Anayasa Müdâfiileri tarafından tepkiyle karşılandı. Bu grupla mücâdelesi sonrası Avusturya'ya gitmek zorunda kalınca yerine Kara Yorgi Petroviç'in oğlu Aleksandır geçti⁸¹. Anayasa Müdâfiileri'nin etkili olduğu 1838-1858 arası dönem, Sırbistan'da Prens mutlakiyetçiliğinin yerini Meclis oligarşisinin aldığı bir dönem olarak nitelenmektedir. Türk Anayasası, Prens'in gücünü oligarşik bir yönetimle değiştirmekle birlikte iktidarın ve siyasi sistemin özüne dokunmadı; temel teşkilat ve işlevsel ilkeler bakımından merkezcilik sürdü. Değişen, Prenslük mutlakiyetçiliğinin yerini oligarşik veya bürokratik merkezçiliğin almasıydı⁸².

Anayasa Müdâfiileri'nin iki amacı Sırların sivil medeni haklarını korumak ve Prens Aleksandır'ın gücünü sınırlamaktı. İlki, modern kurumlar, bürokrasi ve yeni kanunlar serisi oluşturmakla, ikincisi ise, kurulan Meclis ile elde edildi⁸³. Anayasa ilanı sonrasında, tanınan dâhilî imtiyaz çerçevesinde Sırbistan'da hukukî düzenlemeler yapılmaya başlandığı görülmektedir. Meclis'in yapısına ilişkin çıkarılan kanun yanında, 1839 yılında; Mahalli Birimler ve Yöneticilerinin Görevleri, Belediye Teşkilatı ve Garnizon Ordusunun Kurulması hakkında kanunlar çıkarıldı⁸⁴. 1841'de Hüviyet ve Pasaport Kanunu kabul edildi. Bunlara, Avusturya'nın model alındığı 1844 Medeni Kanunu, 1853 Medeni Usul Kanunu, 1860 Ticaret Kanunu ve 1865 Ceza Usul Kanunu eklendi⁸⁵.

Anayasanın ilanından sonraki süreçte zaman zaman Sırp Başknezleri Anayasada dermeyan olunan konularla ilgili kanunî düzenleme yapmak istediklerinde Anayasa meselesinin tarafı olan Osmanlı Devleti ve Rusya'dan izin almak gereği duymuşlardır. 1845 yılında Prens Aleksandır, verilen kararı temyiz etmek üzere mevcut mahkemelerin üstünde bir temyiz mahkemesi kurulmasına yönelik olarak onaylarını almak amacıyla Osmanlı Devleti ve Rusya'ya başvuruda bulunmuştur. İki devlet, bu düzenlemenin Kanunnâme-i Hümâyun'a (Anayasa) ilâve olunması, Anayasanın değiştirilmesine yol aç-

⁸¹ Hamzaoğlu, *Sırbistan Türklüğü*, s. 127-131, 177-181, 334; Svirçeviç, *Serbian Local Government*, s. 126.

⁸² Hehn, *Party Struggle*, s. iii, 85; Svirçeviç, *Serbian Local Government*, s. 126.

⁸³ K.St.Pavlowitch, *Constitutional Development*, s. 461.

⁸⁴ Svirçeviç, *Serbian Local Government*, s. 120, 128-134; Hamzaoğlu, *Sırbistan Türklüğü*, s. 325.

⁸⁵ Sima Avramovic, "Serbian Law Between Roman-Byzantine and Austrian Traditions", s. 92-93 <http://id.nii.ac.jp/1060/00008168/>, E.T., 7.4.2019; Emilija Stankoviç, "The Serbian Civil Code-the fourth codification in Europe", *Fundamina* (Pretoria), vol.20, n.2, 2014, s. 881; Hamzaoğlu, *Sırbistan Türklüğü*, s. 327. Hamzaoğlu, 1845-1846 yılları arasında toplam 92 kanun, kararname, tüzük vb. mahiyette hukuki düzenleme gerçekleştirdiğini belirtmektedir (Hamzaoğlu, *Sırbistan Türklüğü*, s. 327).

bilecek düzenlemeler konusunda dikkatli olunması ve Anayasa hükümlerine aykırı hareketten kaçınılması hususunu tembihleyerek, üzeri Hatt-ı Hümayun ile müzeyyen bir Fermân-ı âlî sûretinde Başknez'in mahkeme talebine olumlu cevap vermede mutabık kalmışlardır⁸⁶. Knez Aleksandır 1848 Temmuz ayında toplanan Mecliste anayasayı ihlâl müsaade etmeyeceğini söylemekteydi. Bununla birlikte Anayasacılar 1840'lı yıllardaki kadar 1838 Anayasası ile uyumluluğu aramadılar. Ancak yabancı müdahalesini beraberinde getireceği endişesiyle, hem Prensi'nin hem de Anayasacılar'ın yeni bir anayasa veya çıkarılan kanunların Anayasaya uyumluluğuna belli bir hassâsiyet gösterdikleri anlaşılmaktadır⁸⁷. 1850 yılında Emâretin iç güvenliğini sağlamak amacıyla Sırp polisinin yetkilerini artıracak bir düzenleme yapmaya yönelik Başknez Aleksandır Bey'in Babîâlî'den izin talebi uygun görülmüştür⁸⁸. Ancak genel olarak 1850'li yılların ortasından itibaren giderek Anayasaya bağlılığın azaldığı ve fırsat elde edildiğinde göz ardı edici teşebbüslerde bulunduğu görülmektedir. Nitekim 1855 yılına ait bir belgede, Sırp Knezi'nin Kanunnâmede değişiklik yapmak ve Meclis'i kontrolü altına almak arzusunda olduğu Belgrad Muhafızı tarafından Bâbiâlî'ye haber verilmektedir⁸⁹.

1838 Anayasası Taslağında yer almakla birlikte Osmanlı Devleti'nin metinde resmen yer almasına karşı çıkararak Bey'in insiyatifine bıraktığı Cemiyet-i Milliye (Skupština) 1858 yılında kurularak Başknez Aleksandır Bey tarafından ilan edildi. Eski bir gelenek olarak zaman zaman kamu yararına ilişkin konularda toplanan Meclis bu kez kanunla resmileşmekteydi. Kanun, Meclis'in oluşumu, vazifeleri, çalışma süresi ve mebusların seçim şeklini düzenlemekteydi. Buna göre, halk tarafından seçilen mebuslardan oluşacak Meclis, idareye halkın taleplerini beyan edebilecek ve idarenin kendisine arz edeceği konularda görüş belirtebilecekti. Açılması ve kapanması Senato ile Bey'in ittifakıyla gerçekleş-

⁸⁶ COA, İ.MSM., 34/978, 27 Ramazan 1261/29 Eylül 1845. Kirumân adlı bir Sırp'ın bir suçundan dolayı katledilmesi hükmüne Aleksandır Bey tarafından onay verilmesi üzerine, cezanın infazı aşamasında, Belgrad Muhafızı Muhammed Paşa; 'Sırbistan'a verilen imtiyaz kanunnâmesinde "katle karar verilmesine sarahat yoktur", kişi teba-i Devleti Aliyye'den olan bir kimse olduğundan bu tür bir hükümnâmenin öncelikle Bâbiâlî'ye arz ve icrâsına irade-i seniyye hasıl olmadıkça katl ve siyaset olunamayacaklarını, aksi takdirde Devlet-i Aliyye nezdinde mesul tutulacaklarını' resmen ve seri bir şekilde haber gönderince katl ve idamdan sarfınazar olundu (Belgradî Raşid, *Vak'a-i Hayretnüma*, s.231).

⁸⁷ Ljuşiç, *Garaşanin*, s. 137-138.

⁸⁸ COA, A.MKT.MHM.,21/19, 3 Recep 1266/15 Mayıs 1850.

⁸⁹ COA, HR.MKT.,113/15, 27 Şevval 1271/13 Temmuz 1855.

şecek olan Cemiyet-i Milliye'nin kararları mutlaka icrâ olunacaktır⁹⁰. Osmanlı Devleti, bilgilendirildiği kurulma aşamasında, Meclis-i Vükelâ'da Meclis'i değerlendirmiştir. Mevcut bir Senato varken Sırbistan'a verilen imtiyâz dışında bir müzâkere meclisi oluşturulması lüzumsuz görülmüştür. "Efrâd-ı milletin" toplanarak görüş belirtmeye yetkili kılınması uygun görülmemiş, Sırbistan bakımından da zararlı olacağı dikkate alınarak kuruluşuna karşı çıkılmıştır. Melis-i Vükelâ'da, Milli Meclis tarafından Başknez Aleksandır'ın görevden alınarak yerine Miloş Obrenoviç'in tekrar Bey olarak seçilmesi meselesi de ele alınmıştır: Osmanlı Devleti, Bey değişiminden rahatsızdır⁹¹. Esasında Babîâlî'de Aleksandır Bey ve yönetiminden hoşnutsuzluk bulunmakta ise de, Miloş hânedânının geçmiş yönetimleri dikkate alındığında tahta geçmesi kabul edilebilir bulunmamaktadır. Meclis müzâkeresinde yine de, Meclis'in kurulmasına yönelik ilgili devletlerin ve Sırbistan'ın tavrına bakılması, kurulsada dahi bunun belli şartlarla olabileceği kararlaştırılmıştır⁹².

Miloş, ikinci kez Başknez atanmasından önce Milli Meclis tarafından kararlaştırılıp, padişaha takdim edilmek üzere kendisine sunulan kararları padişaha arz etmek üzere bir heyeti Dersaâdet'e göndermiştir. Kararlar, üç temel başlıkta toplanabilecek talepleri içermektedir⁹³:

- 1- Sırp knezliğinin verâset yoluyla Miloş Bey'in ailesine verilmesi,
- 2- Sırbistan'ın çeşitli yerlerinde kaleler dışında bulunan İslam ahâlisinin kale içinde ikâmet ettirilmesi,
- 3- Nizâmât-ı Esâsiye⁹⁴ olan 1838 Kanunnâmesi'nin ihtiyaçları karşılamadığı ve kendilerine tanınan dâhilî imtiyâz çerçevesinde anayasa dâhil tüm hukukî düzenlemeleri yapma yetkisi elde edilmesi.

Padişaha arzedilen kararlar arasında 1838 Anayasası'na yönelik itirazlar dikkat çekicidir:

- Sırp Knezliği, antlaşmalar ve 1830 Hatt-ı Hümayunu gereği sahip olduğu dâhilî imtiyâz çerçevesinde nizâmât-ı dâhiliyenin tanzim ve tesisine hakkı olması hasebiyle "efkâr-ı ahâli" ve "ihtiyâcât-ı memlekete" göre kavânîn ve

⁹⁰ COA, Mühimme Kalemî Evrâkı (A.DVN.MHM), 28/57, 1275/1858.

⁹¹ COA, İ.MMS.,132/5666, 1 Rebiülevvel 1275/9 Ekim 1858.

⁹² COA, İ.MMS.,132/5666-5.

⁹³ COA, İ.HR., 332/21394-6vd./16 Muharrem 1277/4 Ağustos 1860;COA, Umûm Vilâyât Evrâkı (A.MKT. UM., 419/26, 20 Muharrem 1277/8 Ağustos 1860.

⁹⁴ Osmanlıca belgede anayasa mukâbilinde; "Nizâmât-ı Esâsiye", "Kavânîn-i Esâsiye" ve "Kanun-i Esâsî" kavramlarına yer verildiği görülmektedir (COA, İ.HR., 332/21394-6vd.)

nizâmât-ı esâsiyesini bizzat kendisi vaz ve tesis etmeliydi. Ancak 1838 tarihinde 1830 Hatt-ı Hümâyününe aykırı olarak “Ustav” nâmıyla meşhur Hatt-ı Hümâyün ısdâr edilmiştir.

- Kavânîn-i Esâsiyede yer alan bazı hükümler birbiriyle çelişmekte, özel bir nizâma dayanmasıyla da ilerlemiş memleketlerin hiç birinin Kavânîn-i Esâsiyesinde görülemeyen bir takım esaslara yer vermekte, bu yönüyle yapılmış olduğu dönemde “hükümlerinin geriliği” bakımından bir örnek teşkil etmektedir.

- 1838 Kavânîn-i Esâsiyesi siyasî açıdan da Sırbistan’ın asayiş ve ilerlemesine engel olmuştur. Söz gelimi, Bey ve Senato’nun yetkilerinin sınırları belirsiz ve birbiriyle çelişik olup, bu da sürekli bir çatışmayı beraberinde getirmektedir. Memurların tayin yetkisi Bey’de, memurların maaşını tayin ve tahsis yetkisi ise Senato’dadır. Anayasada, Emâret hakkında gerekli emirleri verme yetkisi Bey’de olsa da, Senato tarafından tasdik edilmeyen bir emrin uygulanması mümkün gözükmemektedir. Değiştirilmeleri imkânsız, görevlerinde gayrimesul olan ve Kavânîn-i Esâsiyenin hükümlerini istedikleri gibi yorum, hatta ihlâl etmekte serbest olan Bey ve Senato birbirine rakip iki otorite olarak düzenlendiğinden ahâlinin hukuku her türlü garantiden mahrum kalmıştır.

- Anayasada yer alan Senato üyelerinin azlolunamayacaklarına ilişkin düzenleme Senatonun Sırp Beyi’ne yönelik muhâlefetinin menşei ve membaıdır. Hiçbir idari heyetin de bu ihtilafa son vermeye yetkisi olmadığından, bir takım ihtilaller ortaya çıkmış, bundan da ahâlinin aleyhine sonuçlar doğduğu 20 senelik bir tecrübe ile sabit olmuştur. Senato âzasının kanun hükümlerinden vâreste tutulması Anayasanın Sırp ahâlisini kanun önünde eşit tutan hükümlerine aykırıdır. Kanunnâme bu şekliyle, bir gün Emâretin ve belki de Memâlik-i Mahrûsa’nın asayişini ihlâl edebilecek bir mücâdeleye yol açabilecek olaylara kaynaklık edebilecek durumdadır.

Heyet tarafından sunulan bu arıza Meclis-i Vükelâ’da ele alınmıştır. Anayasanın tadili meselesi üzerinde öncelikle durulmuştur. Meclis kararında, Sırp Emâretî’nin idare-i dâhiliye bakımından imtiyâza mazhar kılındığı, ancak idare ve hükümeti teşkil eden “Kanun-i Esâsi”nin konulması ve ilanının padişahlık hakkı gereği olduğu, zamanında bu Kanun’un eyâlet erkânı ile müzâkere edilerek kabul edildiği ve hükümlerinin uluslararası garanti ve kefâlete dayandığı belirtilmiştir. Meclis kararında ayrıca, mevcut Kanun-i Esâsinin sınırları içinde dâhilî idare tarafından gerekli görülen “nizâmât-ı mahsusa”nın müzâkeresi ve

karar alınmasının Emâret'e ait olduğu, bununla birlikte yürürlükte bulunan Kanunnâmenin ilgâsıyla yeni bir kanun koyma yetkisinin Emârete bırakılmasının “hukuk-ı Salatanat-ı Seniyyeye” müteallik bir genel kuralı ihlâl edici olduğu vurgulanarak, buna müsaade edilmemesi istenmektedir. Ancak Anayasada dâhilî idare ile ilgili zamanın gerektirdiği bazı tadilat yapılması gerekli görülüyorsa yapılacak düzenleme Devlet-i Aliyye'ye arz edilip, padişahın hukukuna aykırılık görülmediği takdirde Devlet-i Aliyye'nin Fermân-ı âlisiyle gerçekleştirilebilecektir. Meclis-i Vükelâ kararının sonunda, her hâlükârda, “hukuk-ı Seniyye-i Devlet-i Aliyyeye” ilişkin konular hiçbir sûrette müzâkere edilmemek ve ahâlinin imtiyâzını temin hakkında Saltanat-ı Seniyyeye ait olan nezârete hâle getirilmemek şartıyla; mahkemelerin derecesini tanzim gibi konularda istenilen tadilatın mütâlaası yapılarak lâyiha şeklinde Bâbiâlîye arz ve irsal kılındığı takdirde, Dersaâdet'te ilgili birimlerde tetkik ve müzâkere olunduktan sonra münasip görüldüğü ve garantör devletler tarafından da tasvip edildiği takdirde yapılan düzenlemenin icrâya konulması hususunun fermân-ı âli ile uygun bulunabileceği ifade edilmiştir⁹⁵. Miloş verilen bu kararla Bâbiâlî'den bağımsız olarak Sırbistan'ın kendi anayasasını ilan edemeyeceğini anlayınca, hem kendisi hem de halefi Prens Mihail çok yönlü dengeleri dikkate alan ihtiyatlı bir stratejiyle 1838 Anayasasını pratikte ortadan kaldırma yoluna gideceklerdir⁹⁶.

1858'den sonra Sırbistan'daki Osmanlı gücü ve Belgrat'ta bulunan Paşa'nın etkisi gittikçe azalmış ve 10 yılın sonunda görülmez hâle gelmiştir⁹⁷. Miloş'un ölümüyle tahta geçen Prens Mihail 1838 Türk Anayasası yerine yeni bir anayasa yapmak istedi. Fakat Rusya, Fransa, İngiltere ve diğer Avrupa ülkeleri ona Bâbiâlî'nin izni olmadan Anayasayı değiştiremeyeceğini hatırlattılar. Bâbiâlî ve büyük güçlerin reaksiyonundan çekinen Mihail, mevcut Anayasa Osmanlı Devleti'nin garantisinde olduğundan, yeni bir Anayasayı geçirmenin imkânsız olduğunu görerek bu yolda girişimde bulunmadı. Büyük güçler ona soğukkanlı olmasını belirtmiş ve bütün olarak bir anayasa yapmaktansa kanunları yürürlüğe koymasını tavsiye etmişlerdi. Onlar böylece hem Bâbiâlî ile aralarını açmamayı hem de Knez Mihail'in isteklerini sağlamayı mümkün kılıyorlardı. Mihail de Türk Anayasası'nı zâhirde korumuş görünerek muhtemel zorluklarla

⁹⁵ COA, İ.HR.,332/21394-6vd.;COA, A.MKT.UM., 419/26.

⁹⁶ Ljuşiç, *Garaşanin*, s. 142.

⁹⁷ Hehn, *Party Struggle*, s. 108.

karşılaşmaktan kaçınmayı tercih etti⁹⁸. Miloş, Sultana danışmaksızın istediği görevlileri atayarak ve görevden almak sûretiyle hükümlerini ihlâl ederek Anayasayı açıkça göz ardı etti; ya da zihnindeki Anayasa projesinin hükümlerini, onun yerini alacak olan ve önceden Osmanlı Devleti'nin onayına ihtiyaç duymayan yeni yasalarla Anayasaya dâhil ederek esasında Anayasanın hükümlerini değiştirdi. Sonuçta Mihail Anayasa yerine bir dizi yasa ile kişisel yönetimini sürdürecekti⁹⁹.

Sırp Meclisi, 1860-1862 yılları arasında; Millet Meclis Kanunu, Senato Kanunu, Vergi Kanunu ve İdare Kanunu'nu çıkardı. Özellikle, Millet Meclis Kanunu, Senato Kanunu ve İdare Kanunu Mihail dönemi yönetiminin ana gövdesini oluşturdu¹⁰⁰. Emâret'in muhâfazası için gerekli asker miktarını belirleme Senato'nun yetkisine verilmişken, Mihail Bey, Meclis-i Umûm-i Millet aracılığıyla 60-70 bin kadar millet askeri tertibini hâvi bir kanun yaptırmıştı¹⁰¹. Bâbiâli bu kanunun çıkarılmasından çok rahatsız oldu. Osmanlı Devleti genel olarak, çıkarılan ve yetkilerini oldukça azaltan kanunlarla¹⁰² Sırbistan'ın bağımsızlığa doğru ilerlemesini ve güçlenmesini önlemeye çalışıyordu. Bu kapsamda 1838 Anayasası'nı fiilen yürürlükten kaldıran kanunların çıkarılması nedeniyle protesto mektubu göndermiştir. Kanunların çıkarılmasını Avusturya ve İngiltere de protesto etmiş, Rusya ve Fransa ise Sırlara destek vermiştir¹⁰³. Çıkarılan kanunlarla, üyeleri Prens Mihail tarafından atanan Senato'nun yasama yetkisi sınırlanmış, üyelerinin azlolunmazlığı kaldırılmış ve idarî bir organa dönüşmüştü. Prens tarafından atanan ve görevden alınan bakanlar, Meclis ve Prens'e karşı sorumlu değildi. Milli Meclis'in yasama gücü sınırlanmış, danışma meclisi olarak varlığını sürdürmüştür¹⁰⁴.

1838 Anayasası çıkarılan kanunlarla etkisizleştirilirken aynı zamanda yeni anayasa arayışları sürmüştü. 1859, 1860 ve 1868'de hazırlanan ve 1838 Anayasası'nın yerini alacak olan tasarılar reddedilmişti. 1869 Anayasası'nın yolunu açan olağanüstü gelişme 1868'de Prens Mihail suikastıyla yaşanmıştır. Doğrudan bir mirasçı olmadığı gerekçesiyle 14 yaşındaki Mihail'in yeğeni

⁹⁸ K.St.Pavlowitch, *Constitutional Development*, s. 462.

⁹⁹ Hehn, *Party Struggle*, s. 119-120, 137; Hamzaoğlu, *Sırbistan Türklüğü*, s. 335.

¹⁰⁰ Hamzaoğlu, *Sırbistan Türklüğü*, s. 356; Hehn, *Party Struggle*, s. 143.

¹⁰¹ Cevdet Paşa, *Tezâkir (13-20)*, s. 120.

¹⁰² Ljuşiç, *Garaşanin*, s. 143.

¹⁰³ Hamzaoğlu, *Sırbistan Türklüğü*, s. 357-358.

¹⁰⁴ Hehn, *Party Struggle*, s.120-121; K.St.Pavlowitch, *Constitutional Development*, s. 462.

Milan Prens olarak ilan edilmiş, ancak yönetim yetkileri Naiplik tarafından üstlenilmişti¹⁰⁵. Naipler 1868'de yayınladıkları bir Bildiride; "Sırbistan'ın artık monarşilerle kuşatılamayacağını ve dünyanın geri kalanında olan gelişmelere katılmak zorunda olacağı"nı dile getirdiler. 1867 yılında Osmanlı askerinin kaleleri Sırp'lara bırakarak Sırbistan'ı terkettiği ve Sırbistan'ın fiilen bağımsızlığını kazandığı ortamda, Naipler, 1838 Anayasası gereğince danışılması gereken Devlet Meclisine ve tâbi olunan hâkim güç Osmanlı Devleti'ne danışmaksızın yeni bir anayasa tasarısı hazırladılar. Bu sırada Devlet Meclisi artık idarî bir yapıya dönüşmüş, Osmanlıların hükümranlığı ise sembolik hâle gelerek Sırbistan'ın iç işlerine karışmayı bırakmıştı¹⁰⁶. Yeni Tasarı, özel seçilen Büyük Milli Meclis'e sunulmuştur¹⁰⁷. Skupština Meclisi'nde alınan kararla yaklaşık 30 yıl boyunca resmen yürürlükte olan 1838 Anayasası yürürlükten kaldırılmış, 1869 yılında yeni bir anayasa kabul edilmiştir. Yabancı müdâhalesi olmaksızın Sırp'ların kendi aralarında serbestçe müzakere edilen ilk anayasa olan 1869 Anayasası'nda, Sırbistan'ın Osmanlı Devleti'nin bir parçası olduğundan bahsedilmemiş, padişahla olan ilişkisine değinilmemiş, padişahın ve Osmanlı Devleti'nin adlarına yer verilmemiştir¹⁰⁸.

Değerlendirme ve Sonuç

Şark Meselesi etrafında Rusya insiyatifli veya ona yönelik devletlerarası rekâbet, bağımsızlık mücâdelesini, Osmanlı merkezi ile Sırp Vilâyeti ilişkilerindeki dinamikler ve Sırbistan'ın kendi iç sosyal ve siyasal gelişmeleri, 1830 ve 1833 yılındaki Hatt-ı Hümayunlarla eyâlet-i mümtâze statüsündeki Sırp Emâreti'ni ortaya çıkarmıştır. Bu sonucun başat sebebi, 1806 ve izleyen dönemde gerçekleşen Osmanlı-Rus Savaşları sonrası Osmanlı Devleti ile Rusya arasında imzalanan Bükreş, Akkerman ve Edirne Anlaşmaları, bunlara bağlı olarak da Sırbistan üzerinde artan Rusya etkisidir. Bu anlaşmalar ve belirlediği temel ilkeleri ilan eden 1830 ve 1833 Hatt-ı Hümayunları aynı zamanda kurulan

¹⁰⁵ Djordjeviç, *Balkan Constitutions*, s. 83; Dragnich, *Leadership and Politics*, s. 355.

¹⁰⁶ K.St.Pavlowitch, *Constitutional Development*, s. 462.

¹⁰⁷ Djordjeviç, *Balkan Constitutions*, s. 83.

¹⁰⁸ COA, HR.SYS.,1405/6, 17 Rebiülahir 1286/27 Temmuz 1869;K.St.Pavlowitch, *Constitutional Development*, s. 463-464; Hamzaoğlu, *Sırbistan Türklüğü*, s. 335; Hehn, *Party Struggle*, s.144.

Sırp Knezliği'nin statüsünü de tayin etmiştir. Mısır meselesi nedeniyle Rusya ile imzalanan Hünkâr İskelesi Muâhedesi Şark Meselesi etrafında başta İngiltere olmak üzere Avrupa devletlerinin dikkat ve ilgisini Osmanlı Coğrafyasının bütünlüğü konusuna yöneltecektir. Bu vesileyle Avrupa güçleri, Osmanlı Devleti ve Rusya arasında artan rekâbet ve nüfuz mücâdelesini, oluşturulmuş olan Sırp Knezliği'nin dâhilî nizâmını, bir başka ifadeyle Anayasasını, belirleme süreciyle aynı zamana denk gelecektir. Çatışan uluslararası menfaatler anayasa hazırlık aşamasında yeni bir diplomatik rekâbete yol açmış, Sırbistan'ın statüsünün/ yönetiminin/Anayasasının nasıl olacağı meselesi yeni bir çekişme alanı olarak ortaya çıkmıştır. Kısa süreli 1835 Anayasası sonrası, Avusturya yanı sıra, özellikle İngiltere, metbû sıfatıyla Osmanlı Devleti ve gayriresmî hâmi sıfatıyla Rusya'nın taraf olduğu yeni bir Anayasa hazırlık süreci başlamıştır. 1800'de, Osmanlı Devleti idaresinde ve Rusya himâyesinde Cezâyir-i Seb'a-i Müctemia Cumhuru (Birleşik Yedi Ada Cumhuriyeti)'nin kurulması ve sonrasında yönetiminin belirlenmesi aşamasında Osmanlı Devleti ve Rusya yanında İngiltere temsilcisinin de katıldığı anayasa müzâkerelerine giden sürecin bir benzeri yaşanmakta gibidir. Ancak Sırbistan'ın önemine bağlı olarak yeni anayasa hedefi daha çetin bir mücâdele seyri izleyecektir. Avrupa güçleri Rusya rekâbeti, Osmanlı merkezi ile Sırp Vilâyeti ilişkisi ve Sırbistan'ın kendi iç gelişmelerindeki dinamikler İstanbul'daki müzâkereler sonrası nihâyet 1838 sonunda padişah tarafından ilan edilen Sırbistan Dâhilî İdare Kanunnâmesine/1838 Türk Anayasasına geçit verecektir. Uluslararası dayanakları ve garantörleri olmakla birlikte, belge, padişahın tek taraflı iradesiyle ilan edilmektedir. Maddî açıdan anayasa niteliğinde olan metin, şeklî açıdan bir anayasanın genel özelliğinden uzaktır. Bununla birlikte, belge, belli ölçüde, "anayasa"ya özgü bir amaca/telos sahip görünmekte, iktidarı sınırlandırmayı hedeflemektedir. Daha önemlisi, kanunlardan üstün ve bağlayıcı bir metin olduğuna ilişkin taraflar arasında bir anlayış da bulunmaktadır.

1838 Anayasası, her şeyden önce uluslararası antlaşmalar ve hatt-ı hümayunlarla çerçevesi belirlenen; yöneticisinin/başknezin belli hânedândan gelip padişah berâtıyla atandığı, iç işlerinde hukukî, idarî, mâlî düzenleme yetkisine sahip, dış devletlerle ilişkilerde bulunmakla beraber dış ilişkilerinde Osmanlı Devleti'nin genel siyasetine uygun hareket eden, Osmanlı Devleti'ne yıllık belli bir vergi ödeme yükümlülüğü olan, Dersaadet'te işlerini görmek üzere kapı kethüdasıyla temsil edilen ayrıcalıklı bir eyâlet statüsü verilen Sırbistan'ın yönetimini düzenlemektedir. Anayasa bu statüyü gözeterek muhtevâsında

Osmanlı Devleti'ne/Padişah'a yer vermiş, genel şemasında; Başknez, Meclis, hükümet ve yargıdan oluşan organik yapıyı ve temel hak ve hürriyetleri öngörmüştür. Anayasa metninde, Meclis ve hükümet üyelerini atama yetkisi verilen Başknezin güçlü olduğu bir sistem oluşturulduğu görülmektedir. Ancak Başknez ile muhâlefet arasındaki mücadele sonrasında 1839 yılında kabul edilen Meclis Teşkilatı Kanunu ile Başknezin yetkileri sınırlandırılmıştır. Kanuna göre, Başknez, Meclis üyelerini ve bakanları ancak Meclisin gösterdiği üyeler arasından seçebilecektir. Böylece, anayasal sistem bir kanunla önemli bir değişikliğe uğratılmış, Meclis'in güçlü olduğu oligarşik bir sistem hâkim olmuştur. Flanz, 1838 Anayasasını, yasama kuvvetinin üstünlüğünü kabul eden, yürütme organını yasamanın bir kolu olarak gören, hükümdarın yetkilerini açıkça belirleyen, yargı organının bağımsızlığına yer veren ve vatandaşların temel haklarının korunmasına özen gösteren 1831 Belçika Anayasası ile tipikleşen Burjuva Anayasacılığı'nın örnekleri arasında sayar¹⁰⁹. 1839'da kanun değişikliği sonrası ortaya çıkan durumu resmeden Flanz'ın bu nitelemesi Anayasa metni dikkate alındığında tam olarak isabetli gözükmemektedir.

Sırp başknezleri belli hânedâna mensup olarak Osmanlı padişahının berâtıyla atanmaktadır. Anayasada Prense tanınan yetkilerin de padişah tarafından verildiği vurgulanmıştır. Meclis-i Şûrâ üyeleri, görevlerine başlamadan önce diğer unsurlar yanında padişahın rızasına da aykırı hareket etmeyeceklerine yemin etmektedir. Ayrıca, Meclis-i Şûrâ, kanun yaparken Devlet-i Aliyyenin meşru hükümdarlık haklarına dokunamayacaktır. Anayasanın tatbikat sürecinde belge ve görüşmelere yansıdığı kadarıyla taraflarca bu maddenin; 'Anayasayı koruma ve kurallarına uygun hareket etme' şeklinde yorumlandığı görülmektedir. Yine Anayasa hazırlık safhasında ana ihtilâf konusu olan Meclis üyelerinin azil ve tebdil şartı olarak, 'memleket kanun ve kurallarına muhâlif hareket etme' yanı sıra madde yazımındaki sıralamada, ondan daha önce; 'Devlet-i Aliyye nezdinde suç ve kabahat oluşturacak harekette bulunmak' aranmıştır.

Verilen temel hak ve özgürlükler, Anayasanın hacmi dikkate alındığında, tatmin edici nitelikte gözükmemektedir: Can ve mal güvenliği, ırzın (şeref ve haysiyet) korunması, kişi hürriyeti ve güvenliği, kanunsuz suç ve ceza olmayacağı, kişinin yargılama olmaksızın cezalandırılmayacağı, müsâdere ve angarya yasağı,

¹⁰⁹ Flanz, Gisbert H., *XIX. Asır Avrupasında Anayasa Hareketleri*, çev. Necat Erder, Şerif Mardin, Aydın Sinanoğlu, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, 1956, s. 27, 77.

suç ve cezanın şahsiliği, kanunî hâkim güvencesi, mahkemelerin bağımsızlığı, hâkimlerin azledilemeyeceği, ticaret hürriyeti, mülkiyet hürriyeti, kazanca göre vergi ile din ve vicdan hürriyeti Anayasa'da düzenlenmiştir.

1858 yılında toplanan Milli Meclis, Meclis oligarşisine dayalı sisteme son vermiş, otoriter yönetime geri dönmüştür. Milli Meclis'in Anayasayı ilgâ kararı, yeni bir kriz istenmediğinden, uluslararası güçlerin devreye girmesi ve tavsiyesiyle, zamanla Anayasanın çıkarılan kanunlarla fiilen yürürlükten kaldırılacağı ve sembolik hâle getirileceği bir şekilde dönüşecektir. Varılan anlaşmayla Osmanlı askerlerinin kalelerden çıktığı ve Sırbistan'ın fiilen bağımsızlık kazandığı 1867 yılından sonraki merhalede, Osmanlı Devleti ve padişahın ne hazırlanışında ne de muhtevâsında yer aldığı 1869 Anayasasının kabulüyle, 1838 Anayasası yürürlükten kaldırılmıştır.

Sırbistan'nın kendi içindeki yönetim-muhâlefet mücâdelesinin de bir sonucu olan 1838 Anayasası, düzenli-kurumsal bir yapı oluşturarak Sırbistan tarihi bakımından ilk ciddi ve uzun soluklu siyasi-hukukî tecrübeyi ifade etmektedir. Çok kısa süreli 1835 Anayasası bir yana bırakılırsa, 1838 Anayasası etkinliğini aynı seviyede koruyamasa da 30 yıllık yürürlük kâbiliyetine sahip olmuştur. Müzâkerelerinin ve nihâî şeklinin İstanbul'da yapılması ve karara bağlanması, muhtevâsında padişaha ve Devlet-i Aliyyeye önemli yetkiler tanınması ve padişah tarafından ilan edilmesiyle 1838 Anayasası Osmanlı anayasacılığı bakımından da önemli bir belgeyi ve tecrübeyi temsil eder niteliktedir. Dönem belgelerine yansıyan müzâkere, yazışma ve kararlardan anlaşıldığı kadarıyla Osmanlı Devlet ricâlî kanunların üstünde ve bağlayıcı bir belge olarak anayasanın farkındadır. 1838 Kanunnâmesinin uygulanması çerçevesinde 1860 yılına ait belgelere daha belirgin ve kesif bir şekilde yansıdığı şekliyle, Bâbiâli, anayasa karşılığı kullandığı "Nizâmât-ı Esâsiye", "Kavânîn-i Esâsiye" daha da önemlisi "Kanun-i Esâsî" kavramlarına âşinâ gözükmektedir. Aynı farkındalığın, Meclis, hükümet, temel hak ve hürriyetler ve yargı bakımından da kavram ve uygulama düzeyinde mevcut olduğu anlaşılmaktadır. Hemen hemen aynı dönemde gündemde olan Tanzimat Fermanı ile 1838 Anayasası bağlantısı göz ardı edilebilecek gibi durmamaktadır. En azından hak ve hürriyetler bakımından benzerliklerin olduğu görülmektedir. Ancak bu mukâyesenin Osmanlı coğrafyası, bölge ülkeleri ve uluslararası boyutta; ortaya çıkış, ilkeler ve uygulama bakımından yapılması ayrı bir çalışmayı gerektirmektedir.

*

EK

Sırbistan'ın İdâre-i Dâhiliyesine Dâir Nizâmı Hâvî Sudûr Eden Emr-i Âlînin Sûretidir¹¹⁰

(1838 Türk Anayasası)

İşbu Emr-i Âlişânım Mazmûn-ı Münîfi Üzere Amel ve Hareket ve Hilâfından Mücânebet Oluna Deyu Bâlâ-yı Emr-i Şerîfe Hatt-ı Hümâyun-ı Kerâmet-makrûn-ı Şâhâne keşîde buyurulmuştur

Hâlen Belgrad Muhâfızı vezirim Yusuf Muhlis Paşa iclâlehuya ve Sırb millîti Başknezi Miloş Obrenoviç Bey hutimet avâkibuhu bi'l-hayra hüküm

Memâlik-i Mahrûse-i Şâhânemden olan Sırb memleketi ahâlisinin derkâr olan sadâkat ve istikâmetlerine mebnî haklarında erzân kılınan müsâadât ve imtiyâzât-ı seniyye-i mülûkânem muktezâsı ve tevârih-i muhtelifle ile şeref-ezâ-yı sahife-i sudûr olan Hatt-ı¹¹¹ Hümâyun-ı mevhibet-makrûn-ı pâdişâhânemle muvaşşah evâmir-i celile-i şehinşâhânem iktizâsı üzere memleket-i merkûme ahâlisi taraflarından cânib-i seniyyi'l-cevâhib saltanat-ı seniyyeme edâsı maktû' ve muayyen olan vergilerinin evkât-ı muayyenede te'diyesi ve lâzime-i sıdk ve ubûdiyetin bundan böyle kâmilen ifâsı şartıyla memleket-i mezkûreye mahsus ve imtiyâzlı bir idâre-i dâhiliye ve bir nizâm-ı mukarrere-i millîye vaz' ve te'sis olunması lâzım gelmiş ve bu defa karîha-i sabîha-i şehriyârânemden zikrolunan Sırb Milletine ihsân-ı şâhânem olan Kanunnâme-i Hümâyunum mucibince millet-i mezbûrenin Başknezliği senki mîr-i mûmâ ileyhsin meşhûd olan sadâkat ve istikâmetine mükâfaten mukaddemâ yedine itâ olunan berât-ı âlişânımda münderiç olduğu veçhile bundan böyle zâtına ve fâmilyana muhavvel olarak memleket-i merkûmenin idâre-i dâhiliye-i siyâsiyesi avâtıf-ı aliyye-i pâdişâhânemden senin uhde-i sadâkatine tevcîh ve tefvîz ve masârîfât-ı mahsûsana muhtas ve mukarrer olarak dört bin kese senevî maaş tahsîs ve hademe-i mütenevvia-i memleketin ta'yini ve ahkâm ve kavânîn-i mevzûanın icrâsı ve sâlifü'z-zikr memleket-i şâhânemin zabt ve rabtı ve hüsn-i nizâm ve intizâmının tatarruk-ı halelden

¹¹⁰ Osmanlı Arşivi'nde Kanunnâme ile ilgili beş metin tespit edilmiştir. COA, Y.E.E., 41/144; COA, Y.E.E., 32/8; COA, AE.SMHD.II, 25/1568; COA, H.H., 1122/44928; COA, İ.HR, 332/21394-5,6,7. Metnin transkripsiyonunda Y.E.E., 41/144 belgesi esas alınmıştır. Bununla birlikte az da olsa bulunan metinler arasındaki farklılıklara dipnotta işaret edilmiştir.

¹¹¹ Hutût: Y.E.E., 32/8, AE.SMHD.II, 25/1568; H.H., 1122/44928; İ.HR, 332/21394.

vikâyesine lâzım gelen neferât-ı mustahfazanın başbuğluğu ve memleket-i merkûme tekâlif ve vergilerinin cibâyete ve tahsîlî nezâreti ve kâffe-i memûrîn ve müstahdemîn-i memlekete vesâyâ-yı nizâmiye ve tenbîhât-ı lâzimenin itâsı ve kânûnen te'dibleri hükmolunmuş mücrimlerin ta'dil-i cezâları veyâhut kuyûd-ı ihtirâziyle afları hususları taraf-ı müstecmiu'l-mecd ve şeref-i şâhânemden müstakilen sana ihâle ve tevdi' kılınmış olmaktan nâşi bervechi muharrer uhde-i imâretine tahsîs olunan müterettibât-ı reâyâperverî ve memleket-dârînin hüsn-i idâresiyçün zîr-i rey-i hükmünde olmak üzere hükümet-i merkeziye-i memleketi terkîb edecek ve mesâlih-i dâhiliye ve mâliye ve hukûk deâvîsine başka başka meşgul olarak üç nefer müdürün intihâb ve ta'yin ve istihdâmı muhavvel-i uhde-i istiklâlin olmak ve Emâret için bir kançılırya tahsîsiyle kethüdân prestavnik marifetiyle idâre olunup pasaport itâsı ve Sırplının ecânip memurlarıyla olan muâmelâtının idâresi işbu prestavnik ta'bir olunan memurun zimmetine tarafından ihâle kılınmak ve Sırp memleketinde vücûh ve muteberân-ı milletten mürekkeb bir Meclis-i Şûrâ tanzim ve te'sis olunup biri reis-i meclis olmak üzere azası on yedi neferden ibâret olmak ancak fı'l-asl Sırp milletinden olmayan veyahut icâb-ı kanun üzere Sırp sınıfatı kendisine verilmemiş ve sinni otuz beş seneye bâliğ olmamış olan ve emlâk-ı gayrimenkûleye mutasarrıf olmayan kimesnenin Meclis-i Şûrâ-yı Memlekete iltihâkı ve azasından ma'dudiyeti câiz görülmemek ve işbu Meclis-i Şûrâ-yı Memleketin reisi ve gerek azası müstakilen Sırp içinde dirâyet ve ehl-i ırzlık ile bilinmiş ve memlekete bir gûna hizmetle isbât-ı vücud eylemiş ve haklarında kabul-i âmme bulunmuş adamlardan olmak şartıyla tarafından intihâb ve tayin olunmak ve Meclis-i Şûrâ-yı mezkûrun azası intihâb ile memuriyetleri ta'yin ve tahakkuk eyledikde emr-i meşveretlerine ve işlerine şurû'dan mukaddem metropolid-i memleketin muvâcehesinde senden bed'en ile her bir uzv-ı Meclis-i Şûrâ rızâ-yı meyâmin-iktizâ-yı mülûkâneme ve milletin hayrına ve müterettibât-ı zimmet-i memuriyetlerine ve icâbât-ı şehâdât-ı kalbiyelerine mugâyir hareket etmeyeceklerine tahlîf kılınmak ve işbu Meclis-i Şûrâ'nın memuriyeti mahzan menâfi-i âmme-i memleketin müzâkeresinden ve tarafına hüsn-i hizmet ve îânenen ibaret olmak ve hiçbir nizâm vaz'ı ve bir teklif-i cedîdin tarhı Meclis-i Şûrâ-yı Memleket tarafından evvel emirde kabul ve tasdik olunmadıkça icrâ kılınmamak ve Meclis-i mezkûr azasının maaşları tarafından ittifâk-ı ârâ ile münâsibi vechile tayin olunmak ve meclis içtima'ları merkez-i hükümet-i imârette ba'de't-te'sis dâire-i mechûdâtı usûl ve kavânîn-i

memlekete ve ahkâm ve deâvîye ve teklîfât ve vergiye dâir olan mevâd ve mesâilin bahs ve tanzimâtına ve bilcümle hademe-i memleketin ta'yin-i vezâif ve maaşlarına ve kezâlik lüzûmu tebeyyün edecek hidemât-ı sâirenin müceddeden ihdâsına ve memleketin idâresi lâzimesiyçün masârîf-ı seneviyyenin tahminine ve işbû masârîfât-ı lâzimenin istifâsına medâr olacak ve enseb görülecek sûretle tarh ve tahsîlî tarîklerinin mütalaasına ve zabt ve rabt-ı memlekete lâzım olan neferât-ı müstahfazanın miktarını ve maaşlarını ve üslûb-ı rü'yet-i hizmetlerini mübeyyin bir nizâmın müzâkeresine mevkûf ve münhasır olup meclis-i mezkûr memlekete nâfi addedeceği her bir nizâma dâir bir lâyihayı esbâb-ı mücibesıyla reis ve meclis kâtibi taraflarından bil-izmâ tarafına arz etmeye sâlih olmak şu şartla ki sâhib-i mülk olan Devlet-i Aliyyemin istihkâkât-ı meşrûa-i hükümdârânesine asla dokunmamak ve bu mecliste mübâhase olunan mesâilde ekseriyet-i ârâ ne tarafta ise ol tarafın re'yi gâlib olarak kabul olunmak ve işbû Meclis-i Şûrâ-yı Memleket sâlifü'l-beyân müdürîn-i selâsenin bir sene müddetle vâki olan hizmet ve mesâlihlerinin icmâlini Mart ve Nisan aylarında mütâlebeye ve muhâsesini rü'yete sâlih olmak ve mesâlih-i dâhiliye ve mâliye ve deâvi-yi hukuk müdürleri ve Emâret kaçıllaryası müdürü madem ki memuriyetlerinde bulundukça bi't-tahlîf kendilerinin Meclis-i Şûrâ'ya duhûlleri câiz görölmek ve on yedi neferden ibâret azâ-yı Meclis-i Şûrânın nezd-i Devlet-i Aliyyemde bir güna cürm ve kabahatleri ve kânun ve kâide-i memlekete muhâlif hareketleri mütebeyyin olmadıkça bilâ-mücib azl ve tebdil olunmamak ve Sırb milletinin umûr ve husûslarını rızâ-yı ma'delet iktizâ-yı şâhâneme muvâfık ve Sırb memleketinin nizâmât ve imtiyâzât-ı milliyesine mutâbık olarak idâre ve rü'yet için ale'd-devâm Dersaâdetimde ikâmet etmek üzere Sırpıdan bir kapıkethüdası intihâb ve tay'in olunmak ve bâlâda muharrer üç nefer memurdan mesâlih-i dâhiliye müdürünün memuriyeti poliçya ve karantina umûrları ve Sırb kazâları zâbıtlarına tenbihât-ı lâzime-i Emâretin tebliğî ve büyük tarîklerin tesviyesi ve hayrât-ı âmmeye müteallik amelîyâtın ve kezâlik menzilhânelerin nezâreti ve neferât-ı mustahfaza-i memlekete dâir olan nizâmâtın icrâsı maddelerinden ibâret olmak ve umûr-ı mâliye müdürü rü'yet-i muhâsebât ve tervic-i ticârete ve vâridât-ı muktenie-i memleketin muhâfaza ve idâresine ve umûr-ı istifâ ve ticârete ve müdürîn-i sâirenin terkîm eyledikleri defâtir mucibince bilcümle masârîfât-ı memleketin îfâsına ve gerek emlak-ı mahsûsa ve umûmiyenin ve gerek akârât-ı memleket ve hükümetin tahrîr ve kuyûduna ve meâdîn ve ormanların a'mâline mütedâir

husûsâta nezâret ve kalemine tâbî' mevâdd-ı sâirenin idâre ve muhâfazasına ihtimâm eylemek ve deâvî müdürü millete ta'lîm-i âdâb ve ta'mîm-i maârif nezâretini dahî câmi' olarak muhâkemât-ı vâkıanın icrâ olunup olunmadığı keyfiyâtının tahkîk ve nezâretini ve hükkâmın aleyhine vâki olan şikâyetin istimâ' ve tashîhine ve muhâkemeye memur olanların tezkiyesine ve her üç ayda mahkemelerde rü'yet olunan mecmû-ı deâvînin icmâlini muhâkemeye memur olanlar taraflarından ahz ve celbe ve mahbûsların nik ü bed ahvâllerine dikkatle islâhı ve mektebler vaz'ı ile ahlâk-ı avâmın terbiyesi ve ta'lîm-i maârif-i lâzimenin teşvîkine ve hastahâneler ve sâir âsâr-ı hayriyenin idâresi ve âyin ve mezheb ve keniselere müteallik umûrun tesviyesine kenise memurlarıyla bil-muhâbere dikkat ve itina eylemek ve fi'l-asl Sırlı olmayan veyâhut şurût-ı kânûniye-i memleket üzere Sırlı sıfatı kendisine milletçe verilmemiş olan bir ecnebi kimesne işbu [üç]¹¹² müdürlükten hiçbirine nâil olmamak ve zikrolunan üç nefer müdür dâire-i memuriyetlerine tahsîs olunan hidemâtta yekdiğere nispetle müstakil olarak birbirlerine tâbî' ve merbût olmayıp mahall-i memuriyetleri dahî ayrıca olmak ve her bir müdürün kalemi birkaç kısım ve kaleme münkasım olarak her biri tarafından maslahatça tahrîr olunan evrâk-ı resmiye müdürün ve sened verilecek kalem reisinin imzalarıyla mûmzâ olmadıkça ve sened-i mezkûr müteallik olduğu kalemin ceridesine kayd ve sebt kılınmadıkça infâz ve icrâ olunmamak ve sâlifü'z-zikr müdirin-i selâse beher sene Mart ve Nisan aylarında kalem ve memurin-i mahsûsaları dairesinden güzêrân eden mesâlihi esbâb-ı müveccihe ve mûcibesıyla icmâl edip hülâsa-i takrirlerini gerek kendileri tarafından ve gerek maiyyetlerinde müstahdem aklâmın reisleri cânîplerinden ba'de'l-imza ve't-temhîr Meclis-i Şûrâ-yı Memleketin mahall-i taharrîsine ve mahallin imtihânına irâe eylemek ve Sırb Memleketinin sâye-i adâletvâye-i saltanat-ı seniyyemde müstazil olan reyâsının muhâfaza-i nefis ve mâl ve ırz ve rütbeleri matlûb-ı kat'i-i şâhâne ve hiç[bir]¹¹³ ferdin hukûk-ı beldesinden bilâ muhâkeme mahrûmiyeti veyâhut tekdîr ve rîhtesi hilâf-ı rızâ-yı padişâhânem olduğuna mebni herkesin hak ve berâeti veyâhut cürm ve töhmeti bi't-terâfu' isbât olunarak ona göre kânûnen avâm ve havâssın ihkâk-ı hukûku veyâhut te'dib-i mücrimîn zımnında memlekette birkaç nev' muhâkemenin vaz' ve te'sisi icâbât-ı nizâmât-ı muâşeriyeden ve

¹¹² + üç: Y.E.E., 32/8, AE.SMHD.II, 25/1568; H.H., 1122/44928; İ.HR, 332/21394.

¹¹³ -bir: tüm metinlerde.

muktezâ-yı nevâmis-i adâletten olmak hasebiyle hiçbir ukûbet ve cezâ gerek cismen ve gerek mâlen yani cerîme merâsim-i kânûniye üzere bir mahkemede bi'l-murâfaa hükmolunmadıkça hiçbir Sırlı kısas ve siyaset kılınmamak ve hukûk davaları ve ticaret münâzaaları ve töhmet ve cünhaların teftîş ve mürâfaası ve nihâyet hükmü kânûnen erbâb-ı muhâkemât-ı mevzûaya âid ve muhavvel olmak ve hiçbir takdirde musâdere kaziyyesi câiz görülmemek ve müttehemîn cünhası için evlâd ve akrabası mesul ve muâteb olmamak ve ihkâk-ı hak için Sırb memleketinde üç aded mahkeme vaz' olunup evvelen kar-yelerde köy ihtiyarlarından mürekkeb bir Sulhçü mahkemesi sâniyen Sırp memleketinin mürekkeb olduğu on yedi aded kazâdan her bir kazâda ilk murâfaa-i kânûniye itibarında bir mahkeme sâlisen merkez-i hükümette bir mahkeme-i mürâcaat tertîb kılınmak ve her bir köyde fukarâ tarafından mün-tahaban bir reis-i meclis ve iki muâvinden ibâret bir Sulhçü mahkemesi bulunup bu köylerin başka başka mahkemeleri yüz gurusluk maslahattan ziyade hukûk davasına müdâhale ve muhâkeme ve üç gün hapisden ve on aded değnek darbından ziyade ceza vaz' ve ta'yin edememek ve muhâkemeleri münhasırca şifâhen vukubulmak ve ancak sâir iki mahkemelerin ahkâmı tahrîren olmak ve yüz guruslan ziyâde köylerinde vuku' bulan bir davayı ve on değnek darbından ziyade muâkabe ve cezaya müstahak olan bir töhmet ve cünhayı müddeî ve müddea aleyh bulunduğu kazanın mahkemesine ircâ' etmek ve her bir kazâda ilk mürâfaayı görecek bir nefer reis ve üç nefer azâdan ve iktizâ eden yazıcılar-dan ibâret olmak ve işbû ilk mürâfaa mahkemesinin gerek reis ve gerek mua-vinleri otuz yaşına bâliğ olmadıkça bu muhâkemeye tayin olunmaya salâhiyetleri olmamak ve işbû mahkemelerin hukûk davalarını ve gerek töhmet ve cünha maddeleri ve ticaret münâzeâtını rü'yet ve hükme müstahak ve muktedir olmak ve kazâsı mahkemesinde ilk mürâfaada görülmüş bir davanın hükmünde mahkûmun aleyh hoşnud olmayıp mahkeme-i mürâcaata davasını kaldırıp bu mahkemede mürâfaa olunmak için sekiz gün mühlet verilmek ve eğer mahkûmun aleyh sekiz gün zarfında mahkeme-i mürâcaata müsâraat etmez ise ilk mürâfaa mahkemesinin hükmü düstûru'l-amel tutulmak ve mahkeme-i mürâcaat yalnız kazâların ilk mürâfaa mahkemelerinde rü'yet olunmuş olan deâvi ve münâzeâtın tahkîk ve muhâkemesine hasren ve kasren memur ve meş-gul bulunmak ve bir nefer reisten ve dört nefer azâdan mürekkeb olan mahkeme-i mürâcaatın gerek reisinin ve gerek azâsının sinleri lâbüd otuz beş raddesine varmış olmak ve Sırb mahkemelerinin azâsı fi'l-asl Sırb'da tevellüd

etmiş veyâhut merâsim-i kanûniye mûcibince Sırb sıfatıyla muttasıf olmuş bulunmak ve bir mahkemeden mahkeme-i diğere nakl olunan davalar için reisleri müddei ve müddea aleyhin ellerine mahkeme-i vâkıanın icmâlini imzâsiyla mümziyan ve mührüyle memhûran teslim eylemek ve köylerde olan sulhçü mahkemelerinin azâları sâir iki mahkemede azâ olamamak ve işbû iki mahkeme azâlarından biri vefat eder ise yerine yine muhâkemeye memur ve meşgul olan erbâbından intihâb olunup içlerinde sinnen veyâhut hizmeten her kim eski olur ise sırasıyla evvel şahıs ta'yin kılınmak ve hiçbir mahkeme uzvu vâcibât-ı mefrûzasından inhirâf eylemiş olduğu kânûnen bi'l-muhâkeme sâbit olmadıkça azl olunmamak ve erbâb-ı seyf ve kalemden olan rütbedâr müstahdemlerden veyâhut ruhban tâifesinden birinin ba'de'l-muhâkeme kânûnen töhmeti alenen sâbit olup te'dibi lâzım gelir ise bu makûlelerin te'dibleri ecsâm ve vücudları üzerine i'mâl olunmayıp belki ta'zîr ve habs ve ıskât-ı rütbe ve nakl-i bi'l-mekân sûretiyle icrâ olunmak ve sâlifü'z-zikr muhâkemât-ı selâseye erbâb-ı seyf ve kalem olan müstahdem-i Emâretten küçük ve büyük hiç kimesne müdâhale edemeyip fakat mehâkimin ahkâmını icrâya me'zun olmak ve Sırb milletinin emr-i ticâreti serbest olup her bir Sırp'ı icrâ-yı ticârete me'zun bulunmak ve serbestiyet-i ticârete hiçbir inhisârın vukûu tecvîz olunmamak meğer ki taraf-ı Emâretten Meclis-i Şûrâ-yı Memleket ile bi'l-ittifak bir madde-nin muvakkaten inhisârı icâbât-ı zaruriye-i memlekette ad ile tensîb olunmuş olmak ve her bir Sırp'ı kavânîn-i memlekete tevfiikan emlak ve eşyâ-yı mahsûsasına dilediği vech üzere mutasarrıf olan bey' ve itâ ve vasiyyete fâil-i muhtâr olmak ve bu istihkâkattan mehâkim-i mevzûa-yı memlekette birinin inzimâm-ı re'y ve hükm-i kânûniyesi olmadıkça mahrûm olmamak ve her bir Sırp'ının davası vukûunda mütemekkin olduğu kazânın muhâkemesine mürâcaat ile yalnız mukîm olduğu kazânın mahkemesine ihzâr olunmak ve her bir angarya Sırp'ı memleketinde memnû' olup ve bir Sırp'ıya angarya teklifi câiz olmamak ve tarîklerin ve cisirlerin tesviyesi ve hüsn-i hâl üzere idâreleri masârifî semtlerinde olan köy cemaatleri beyninde ba-taksîm tanzim kılınmak ve menzillerin mûmerrine mahsus olan büyük yollar ve cisirlerin ve sâir hayrât-ı âmme ebniyelerinin idâresi ve nezâreti hükümet-i merkeziye-i Emâretin müterrettib zimmeti olduğu misüllü efrâd-ı millet dahî bu husûsda sırf gayret etmek lâzımeden olup bu husûslarda hizmet eden fukarâya tarafından Meclis-i Şûrâ-yı Memleket ile bi'l-ittifak munsifâne ücret-i yevmiye ta'yin olunmak ve Emâret ve memleket hizmetlerinde müstahdem olan cümle hademeye tarafından azâ-

yı Meclis-i Şûrâ-yı Memleket ile bi'l-ittifak bir maaş-ı mukarrer ve senevî ta'yin ve tahsîs kılınmak ve kezâlik bir müstahdem birkaç sene hizmet eyledikten sonra öZR-i şerîsi olduğu hâlde çekilmesi câiz olup çekildikten sonra ne gune maaşa müstahak ise münâsibi vech üzere ta'yin olunmak ve Sırb memleketinde gerek erbâb-ı seyf ve kalem ve gerek muhâkemeye mensup olarak her bir hizmette müstahdem olanlar tenbîhnâme-i Emâret ile nasb ve ta'yin kılınmak şu şartla ki her bir memur ve müstahdem evvel emirde ednâ rütbeden şürû' ve tecrübe olarak¹¹⁴ bi't-tedric mâfevkinde olan rütbelerde istihdâm olunmak ve hukûk davalarına memur olan erbâb-ı muhâkeme muhâkemattan gayrı nev' hizmetlerde istihdâm olunmayıp mücerred muhâkemâta dâir ilmin istikmâline meşgul ve münhasır olmak ve sâir erbâb-ı aklâmdan ve erbâb-ı seyfdan kimesne kat'an muhâkemeye ta'yin olunmamak ve cizyegüzâr-ı reâyâ-yı Devlet-i Aliyyemden olan Sırb milleti akâid-i nasârâ üzere şark mezhebi ta'bir olunan Rum mezhebi hıristiyanlarından ma'dûd olmak mülâbesesiyle mezheb-i mezkûrun âyin-i me'lûfesi icrâsına reis-i mezhep i'tibar eyledikleri Dersaâdet'te mukîm Rum patriği ve cemaatinin tasdik-i rûhâniyesine¹¹⁵ tebaiyyeten metropolit ve piskoposları içlerinden inzimâm-ı nezâretinle intihâb olunmak üzere avâtıf-i aliyye-i şâhânemden Sırb milletine serbestiyet-i kâmile ibzâl olunup âyin-i mezhepleri ve umûr-ı kenâyisleri mesâlih-i politikaya dokunmadıkça rüesâ-yı ruhban taraflarından müstakilen idâresi ve metropolitân ve piskoposân ve gumnusân ve papaslarına milletçe veyâhut keniselerine mahsûs vakıflarından başka başka tahsis-i maaşları husûsları mine'l-kadîm feth-i hâkânîden beri saltanat-ı seniyyemin memalik-i mahruse-i şâhânemde mütevettın nesârâ ve reayâsına ihsân edegelmiş olduğu imtiyâzât ve müsâadât-ı celilesi [iktizâsından]¹¹⁶ olduğuna mebni Sırb içinde metropolit ve piskoposlarının maaşlarına ve menziletlerine riâyet kılınmak ve Sırb içinde keniselerinin idâresi ve mezheplerine âid ve Sırb metropolitlerine ve piskoposlarına ve ruhbanlarına mensup umûrun tesviyesiyçün gerek metropolitlerinin ve gerek piskoposlarının başka cemaat şûrâ yerleri tahsîs olunmak ve Sırb içinde sipâhilik ve tımar ve zeâmet iptal olunmuş olmakla bu misüllü âdât-ı kadime teceddüt etmemek ve her bir Sırlı küçük ve büyük edâ-yı teklif ve vergiye tâbî' olmak ve umûr-ı hidemât-ı memlekette müstahdem olan rütbeli Sırlılar mutasarrıf

¹¹⁴ olunarak: Y.E.E., 32/8, AE.SMHD.II, 25/1568; H.H., 1122/44928; İ.HR, 332/21394.

¹¹⁵ tasdik ve ruhâniyesine: Y.E.E., 41/144; Y.E.E., 32/8; İ.HR, 332/21394.

¹¹⁶ +iktizâsından: AE.SMHD.II, 25/1568; H.H., 1122/44928.

oldukları emlak ve arazilerine nisbetle hisse-i münâsibelerini edâ eyleyip ancak ruhban tâifesi teklifden müstesnâ bulunmak ve Sırb memleketi on yedi aded kazâdan ibâret ve kazâları dahî birkaç nâhiyeden ve her bir nâhiyesi dahî birkaç köy ve cemaatten kinâyet olduğundan her bir kazâ zâbitinin bir muâvini ve bir yazıcısı ve bir nefer hazinedârı ve sâir iktizâ eden hademesi ta'yin kılınmak ve işbû kazâlar zâbitânının müterettibât-ı zimmet-i memuriyetleri şu vechile ki kâffe-i umûr-ı siyâsiyeye dâir hükümet-i merkeziye-i Emâret tarafından tevârüd eden tenbîhâtın icrâ ve infâzıyla meşgul olup mâliye müdürü tarafından gönderilen defter mücibince vergilerin tarh ve tahsiline mübâderet eylemek ve zâbitalığı dâhilinde olan muhâkemâta karışmayıp fakat vuku' bulan münâzeât ve deâvinin kazâ mahkemesine bi'l-ihâle mahkemenin icrâ-yı ahkâmına münhasır olmak ve nâhiye zâbitı köylerin emlak ve arazisine taarruzdan iffet ile her halde siyânet ve halkı yaramaz ve harâmilerden muhâfaza ve himâyet husûsuna bezl-i makderet ve nâhiyesine âmed ü şüd eden adamların pasaportlarına nezâret ve yirmi dört saatten ziyâde kimesneyi hapsedemeyüp nâhiyesinde zuhûr eden dava ve nizâları kazâsı mahkemesine ve bolıçyaya dâir mevaddan ise kazâsının bolıçyası nâzırına havale etmek ve köylerde olan sulhçü mahkemelerine nezâret ve köylerin keniselerine ve mekteplerine ve sâir hayrâta mevkuף arazi ve îrâdata vaz-ı yed ve müdâhaleden mübâadet eylemek ve kenise ve kasabât ve kurâ ve sâir hayrâta tahsîs kılınan ve gerek sâir efrâd-ı nâsın tasarruflarında bulunan emlak ve arazi için hakk-ı tasarruflarını mutazammın başka başka senedât itâ ve eklâm-ı memlekete dahî kayd ve tescil kılınmak ve hiçbir Sırbli ale'l-ıtlâk bilâ-istisnâ mahkemelerde ihzâr ile terâfu' olunmadıkça gerek hafî ve gerek celî ta'kib ve tekdîr olunmamak husûslarının vaz' ve te'sisine irâde-i ihsânâde-i mülûkânem taalluk eylemiş olmağın mahsûsan işbû emr-i celili'l-kadrim ısdâr ve bâlâ-yı meâlî-ıhtivâsı Hatt-ı Hümâyun mevhibet-makrûn-ı şehinşâhânemle muvaşşahan tisyâr olunmuştur imdi herhâlde emr-i cihânmutâ-ı mülûkâne ve irâde-i kerâmetnümûd-ı şehinşâhâneme mütâbaat etmek şartıyla hüsn-i idâresi kariha-i sabîha-i şâhânemden zâtına ve hânedânına mevkûl olan memleket-i şâhânemin dâhilen ve haricen muhâfaza ve ma'mûriyeti ve ahâlisinin asâyiş-i hâl ve ferâğ-ı bâlleri esbâbının istihsâline tarafından bezl-i makderet ve herkesin hâl ve nâmûsuna ve hizmet ve rütbesine riayet ve bâlâda beyan olunan kuyûd ve şurût-ı kânûniyenin ale'd-devam kâmilen meriyyü'l-ıcrâ olmasına nezâret ile zât-ı zilliyet-simât-ı mülûkânem için cümle tabakât-ı ahâli-i memlekettten isticlâb-ı daavât-ı hayriyeye ve olvechile hakkında bîdiriğ

ve mebzul olan hüsn-i zan ve teveccüh-i tâcdârânemin te'yid ve tasdikîne sarf-ı cühd ve gayret eylemen senden ehass-ı matlûb-ı şehinşâhânem olduğu misüllü ahâli-i merkûme dahî muktezâ-yı kânun ve nizâm-ı memlekete tatbikan senin hüküm ve re'yine mütâbaat ve âdâb-ı lâzime-i maiyyete itina ve dikkat eylemeleri irâde-i isâbetâde-i pâdişâhânem muktezâsından idüğü ma'lum-ı sadâkatmelzûmun oldukça sûret-i emr-i fermân ve kanunnâme-i merhamet-unvân-ı cihandârânemi millet-i mezbûreye îlan ve işâat birle cümlesi haklarında sezâvâr kılınan işbû âsâr-ı müsâadât ve eşfâk-ı seniyye-i mülükânemin bir kat dahî kadr ve şükrünü bilerek herhalde daha cevviyâne hareketle bâlâda muharrer kanunnâme-i hümayunum şurûtunun daimen ve müstemirren harf be harf icrâ ve ifâsı ve hiçbir vakitte mugâyir hâlât vukua gelmemesi emr-i ehemminin istikmâline sa'y ve gayret eylesin ve sen ki muhâfız-ı müşârün ileyhsin mazmûn-i emr-i fermân-ı mülükânem senin dahî meczûmun olarak müceb ve muktezâsının icrâsı husûsuna mîr-i mûma ileyh ile bi'l-ittihâd ihtimâm ve sarf-ı reviiyet eylemen bâbında

Evâsıt-ı Şevvâl 1254.

Kaynakça

I-Osmanlı Arşiv Belgeleri

Ali Emîrî II. Mahmud (AE.SMHD.II)

Hâriciye Nezâreti Mektubi Kalemî (HR.MKT)

Hâriciye Nezâreti Siyasi (HR.SYS)

Hatt-ı Hümayun (H.H)

İrade Hâriciye (İ.HR)

İrade Meclis-i Mahsus (İ.MMS.)

İrade Mesail-i Mühimme (İ.MSM.)

Mühimme Kalemî Evrâkı (A.DVN.MHM)

Mühimme Kalemî Evrâkı (A.MKT.MHM)

Nâme-i Hümayun Evrâkı (A.DVN.NMH)

Umûm Vilâyât Evrâkı (A.MKT.UM)

Yıldız Esas Evrakı (Y.E.E)

II-Kitap ve makaleler

Afyoncu, Erhan, "Osmanlı İdaresinde Sırbistan", *Balkanlar El Kitabı*, 1.Cilt, 3. Baskı,

- Ankara, Akçağ Yayınları, 2017.
- Ahmed Rıfat, *Sırbistan Tarihi*, Mecmua-i Fünûn, İkinci Sene, Numara 22, İstanbul, 1280.
- Ahmed Rıfat, *Sırbistan Tarihi*, Mecmua-i Fünûn, Üçüncü Sene, Numara 26, 1281.
- Ahmet Mithat Efendi, *Üss-i İnkılap*, Haz. İdris Nebi Uysal, İstanbul, Dergâh Yayınları, 2013.
- Aslantaş, Selim, "Sırp Knezliği'nde İktidar Mücâdelesi: '1838 Türk Anayasası'nın (Turski Ustav) İlanı, Büyük Güçler ve Osmanlı Devleti", *CTAD*, Yıl 9, Sayı 17, (Bahar 2013).
- Avramovic, Sima, "Serbian Law Between Roman-Byzantine and Austrian Traditions", <http://id.nii.ac.jp/1060/00008168/>.
- Aydın, Mahir, *Ahmet Arif Hikmet Beyefendi*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2013.
- Batakoviç, Dušan T, "Belgrade in the Nineteenth Century: A Historical Survey", *Journal of the North American Society for Serbian Studies*, vol. 16(2), Washington D.C. 2002.
- Belgradî Râşid, *Tarih-i Vak'a-i Hayretnümâ Belgrad ve Sırbistan*, İstanbul, 1291.
- Börekçi, Mehmet Çetin, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sırp Meselesi*, İstanbul, Kutup Yıldızı Yayınları, 2001.
- Cevdet Paşa, *Tezâkir (13-20)*, 3. Baskı, Yay. Cavid Baysun, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991.
- Djordjeviç, Dimitrije, "Foreign Influences on Nineteenth-Century Balkan Constitutions", *Papers for the V. Congress of Southeast European Studies (Belgrade, September 1984)*, edt. Kot K. Shangriladze-Erica W. Townsend, Ohio:Slavica Publishers, 1984.
- Dragnich, Alex N., "Leadership and Politics: Nineteenth Century Serbia", *The Journal of Politics*, Vol. 37, No. 2 (May, 1975).
- Emecen, Feridun M., *Osmanlı Klasik Çağında Siyaset*, 2. Baskı, İstanbul, Timaş Yayınları, 2011.
- Erdoğan, Mustafa, *Anayasal Demokrasi*, 8. Baskı, Ankara, Siyasal Kitabevi, 2010.
- Gisbert H., Flanz, *XIX. Asır Avrupasında Anayasa Hareketleri*, çev. Necat Erder, Şerif Mardin, Aydın Sinanoğlu, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, 1956.
- Hacısalihoğlu, Mehmet, "Sırbistan - Tarih", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.37, İstanbul, 2009.
- Hamzaoğlu, Yusuf, *Sırbistan Türklüğü*, Üsküp, 2004.
- Hehn, Paul Neil, *The Constitutional and Party Struggle in Serbia, 1804-1878*, New York University, Ph.D., 1961.
- İnalçık, Halil, *Devlet-i Aliyye*, C. I, 16. Baskı, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009.
- Jelavich, Barbara, *Balkan Tarihi 18. ve 19. Yüzyıllar*, C.I, 2. Baskı, çev. İhsan Durdu-Haşim Koç-Gülçin Koç), İstanbul, Küre Yayınları, 2009.
- Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, VI. Cilt, 1988.
- Kubalı, Hüseyin Nail, *Anayasa Hukuku Dersleri*, İstanbul, 1969.
- Kütükoğlu, Mübahat S., *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*, İstanbul, Kubbealtı

- Neşriyat, 1998.
- Ljuşiç, Radoş, "Ilija Garašanin on Serbia's Statehood", Edt. Dušan T. Batakoviç, *Balkanica*, XXXIX (2008), Annual of the Institute for Balkan Studies, Belgrade, 2009.
- Lukoviç, Miloş, "Development of the Modern Serbian State and Abolishment of Ottoman Agrarian Relations in the 19th Century", *Cesky Lid*, Vol.98, No. 3(2011).
- Mitroviç, Bojan, "Taming the Assembly: National representation of Serbia (1815-1859)", *East European Quarterly*, XXXVII, No:1, March 2003.
- Muâhedât Mecmuası, C.I-V, 1298.
- Özkan, Ayşe, "Sırbistan'ın Bağımsızlığını Kazanması (1830-1878)", Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara.
- Pavlowitch, S.K, "British Diplomacy and the Serbian Constitution of 1838", *The Slavonic and East European Review*, Vol. 38, No. 90 (Dec. 1959), 2009.
- Pavlowitch, K. St., "The Constitutional Development of Serbia in the Nineteenth Century", *East European Quarterly*, Vol. V, No. 4, Jan 1, 1972.
- Stankoviç, Emilija, "The Serbian Civil Code-the fourth codification in Europe", *Fundamina* (Pretoria), vol. 20, n.2, 2014.
- Svirçeviç, Miroslav, "Serbian Local Government under the Rule of the Constitutionals: 1842-58", *Serbian Studies Journal of the North American Society for Serbian Studies*, edt. Ljubica D. Popovich-Lilien F. Robinson, Vol. 25, No. 2, 2011.
- Teziç, Erdoğan, *Anayasa Hukuku*, İstanbul, Beta Basım, 1986.